

Karlstad Business School

Handelshögskolan vid Karlstads universitet

Johanna Egeskog och Emelie Larsson

”Jag hade velat bli som Bill Gates”

- En kvalitativ studie om ungdomars tankar och handlingar inför deras framtida utbildnings- och yrkesval

” I would have liked to be like Bill Gates”

- A qualitative study of adolescent's thoughts and acts for their future education and career

Arbetsvetenskap
C-uppsats

Termin: VT-2015

Handledare: Lars Ivarsson

Karlstad Business School
Karlstad University SE-651 88 Karlstad Sweden
Phone: +46 54 700 10 00 Fax: +46 54 700 14 97
E-mail: handels@kau.se www.hhk.kau.se

Förord

Vi vill först och främst börja med att tacka vår handledare Lars Ivarsson för all hjälp och stöttning vi fått längst vägen. Att skriva denna uppsats har varit väldigt givande och även roligt. Vi vill även tacka våra respondenter som avsatte tid för att ställa upp på intervjuerna. Det har varit spännande och intressant att få ta del av deras tankar och historier som har gjort denna studie möjlig att genomföra.

Samtliga delar av uppsatsen kan härmed intygas ha genomförts gemensamt av Johanna Egeskog och Emelie Larsson.

Karlstad, VT 2015

Johanna Egeskog & Emelie Larsson

Sammanfattning

Den obeslutsamhet som finns kring val av framtida yrke och utbildning är ett väldigt intressant område, då alla människor står inför de valen någon gång i livet. Det kan finnas en rad olika faktorer som påverkar utbildnings- och yrkesval. Syftet med denna undersökning är att öka förståelsen kring ungdomars tankar angående framtida utbildnings- och yrkesval. Vi avser att undersöka de faktorer som främst påverkar ungdomar inför deras utbildnings- och yrkesval och hur de planerar att ta sig dit. Genom att göra en kvalitativ undersökning fick vi en djupare förståelse för hur elever som läser sista året på samhällsvetenskapliga programmet tänker kring sina utbildnings- och yrkesval. Det var sammanlagt nio respondenter som intervjuades. Resultatet visar att det är flera faktorer som påverkar ungdomarnas utbildnings- och yrkesval, både samhället, sociala medier, den sociala omgivningen och respondenternas syn på sig själva. Samhällets påverkan ses som en av de viktigaste faktorerna, precis som den sociala omgivningen, då det är dessa som påverkar utfallet av utbildning på akademisk nivå. Den sociala omgivningen så som föräldrar, vänner och bekanta är de som har den största inverkan i ungdomars olika val. I och med att det är de som står ungdomarna närmast, och innefattar deras bekvämlighetszon, är det dessa människor som har den största inverkan på ungdomars tankar, idéer och val. När ungdomar står inför valet av utbildning och yrke, tenderar de att ifrågasätta sin egen förmåga, på så sätt att de identifierar sina egna kunskaper och vad de själva anser sig vara bra på. Det medför även att intressen, mål och den egna personligheten måste kompromissas, för att hitta ett slutgiltigt val som känns tillfredsställande. Resultaten visar med andra ord att det både är samhället, människor i deras omgivning och de själva som är de avgörande faktorerna som påverkar och inspirerar dem inför deras framtida utbildning- och yrkesval.

Nyckelord: Utbildningsval, yrkesval, påverkansfaktorer, ungdomar

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Avgränsning	2
1.3 Disposition	2
2. Teoretisk referensram	4
2.1 Yrkesval - ur ett historiskt perspektiv.....	5
2.2 Arbetsmarknaden idag	6
2.3 Ett genusperspektiv	8
2.4 Yrkesvalsprocessen.....	8
2.4.1 Från barnsben till vuxen	9
2.4.2 Kompromisser mellan olika alternativ	11
2.5 Sociala omgivningen	12
2.6 Den egna förmågan.....	13
2.7 Personlighet.....	15
3. Metod	17
3.1 Val av metod.....	17
3.2 Förförståelse.....	17
3.3 Informationssökning	18
3.4 Konstruktion av intervjuguide	18
3.5 Urval	18
3.6 Kontakt	19
3.7 Presentation av respondenter.....	19
3.8 Genomförande av intervjuerna.....	20
3.9 Databearbetning.....	20
3.10 Tillförlitlighet och giltighet.....	22
3.11 Etiska aspekter vid intervjuerna.....	24
4. Analys och Resultat	25
4.1 Ungdomars tankar kring yrkesval då och nu	25
4.2 Ungdomars uppfattning om arbetsmarknaden	26
4.3 Sociala medier och media.....	29
4.4 Ett genusperspektiv	30
4.5 Gymnasievalet och vännerns påverkan	33
4.6 Intressens påverkan.....	34
4.7 Föräldrars påverkan.....	36
4.8 Den egna förmågans betydelse.....	37
4.9 Val av yrke och utbildning efter personlighet.....	42
5. Sammanfattande diskussion	44
5.1 Slutsatser	44
5.2 Diskussion	46

Referenslista 48

Bilaga 1

Bilaga 2

1. Inledning

Karriärutveckling, arbetsfrågor och den obeslutsamhet som finns kring yrkesval, har blivit allt mer uppmärksammas i gymnasieskolor under det senaste århundradet. Enligt Super (1980:286), är beslutsfattande en utvecklingsprocess, som även blir nyckeln till den övergång ungdomar gör mellan skola och arbetsliv. Både Gottfredson (2002:93-95) och Sjöstrand (1980:27f) anser att yrkesval är en process som sträcker sig från tidig barndom upp till cirka 21 års ålder, och de viktigaste faktorerna för yrkesval är de olika beslut som unga gör under tiden. De ungdomar som till exempel väljer att läsa en yrkesförberedande gymnasieutbildning, så som fordon, kommer förmodligen ha svårt att bli läkare eller jurist i framtiden på grund av avsaknaden av behövliga förkunskaper, om de inte väljer att komplettera betygen. Alla beslut som tas under uppväxten kommer påverka hur denne väljer och hur denne kommer agera som vuxen.

Friheten att fatta ett beslut för sin egen framtid, fungerar som en av grundpelarna i det moderna samhället. Att förstå sin egen potential, sina förmågor och sina intressen, ökar chansen och möjliggör för en person att följa den rätta yrkesvägen (Bandura, 1997:214). Individer hittar inte den här förståelsen enbart på egen hand, utan även genom stöd och råd från människor i sin omgivning, så som lärare, föräldrar och vänner.

Efter att ha studerat tre år vid ett personal- och arbetslivsprogram, har vi fått en större kunskap om den svenska arbetsmarknaden, och hur svårt det kan vara att ta sig in på den. Vi vill därför undersöka den del av befolkningen som ännu inte hunnit etablera sig i speciellt stor utsträckning på den svenska arbetsmarknaden, vilket i vårt fall är gymnasieelever som läser sista året på ett samhällsvetenskapligt program. Dagens utbildningssystem är utformat så att elever måste göra viktiga val angående framtida yrkesval i tidig ålder. Vi finner detta intressant att studera då dagens samhälle är beroende av att dessa ungdomar tar sig ut på arbetsmarknaden, då samhället ständigt behöver arbetskraft. Den här studien kommer hjälpa till att öka förståelsen för hur gymnasieungdomar tänker kring deras framtida utbildnings- och yrkesval, vad de är intresserade av att arbeta med i framtiden.

Eftersom samhället ständigt utvecklas och förändras, gör även dagens yrken det, och tillvägagångssättet att nå sitt drömyrke blir ständigt längre och svårare på grund av förlängd studietid på högre utbildningsnivå. I dagens samhälle kräver många arbetsgivare en akademisk utbildning då utvecklingen fortsätter, både inom teknik, ekonomi och samhället i stort. Arbetsgivare söker efter rätt kompetens, och oftast återfinns den hos de som har en akademisk utbildning. Då många yrken kräver en hög utbildning idag, hänger utbildning och yrke ihop. Därför har vi valt att se studien utifrån två perspektiv, dels hur ungdomar tänker kring val av framtida vidareutbildning och dels hur de tänker kring val av framtida yrke.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att öka förståelsen kring gymnasieungdomars tankar angående framtida utbildnings- och yrkesval, med hjälp av följande frågeställningar:

- Vad har ungdomar som läser sista året på gymnasiet för uppfattningar om arbetslivet, kopplat till sitt framtida utbildnings- och yrkesval, och hur kan dessa komma att påverka valen?
- Finns det skillnader i gymnasieungdomars tankar och handlingar kring tidigare och samtida val, jämfört med deras tankar och handlingar avseende framtida utbildning och yrke?
- Hur påverkar gymnasieungdomars sociala omgivning deras val av framtida utbildnings- och yrkesval?
- Har gymnasieungdomars sätt att se på sig själva någon betydelse, avseende deras val av framtida utbildning och yrke?

1.2 Avgränsning

Uppsatsen kommer att avgränsas till att endast omfatta gymnasieelever som läser sista året på ett samhällsvetenskapligt program. Eftersom det finns både yrkesförberedande och studieförberedande gymnasieskolor, valde vi att avgränsa oss till ett studieförberedande gymnasium. Detta för att yrkesförberedande gymnasieskolor redan riktat in sig på ett specifikt yrke. Anledning till varför vi valde gymnasieelever, var för att de förmodligen har börjat få en bättre uppfattning om arbetsmarknaden. Vi ville komma så nära gränsen till vuxenlivet som möjligt och det är intressant att undersöka ur ett arbetsvetenskapligt perspektiv.

1.3 Disposition

Uppsatsen består av fem huvudsakliga delar och nedan kommer varje kapitels innehåll förklaras:

I kapitel två kommer väsentlig teori kring området beskrivas som ger läsaren en inblick i det teoretiska stöd vi har för denna uppsats.

I kapitel tre kommer den metodologiska redogörelsen som beskriver val av metod. Det kommer redogöras för hur denna studie är upplagd och genomförd.

Det fjärde kapitlet är analys och resultat och bygger på insamlad data. Det kommer redogöras för en analys kring det resultat som kan utläsas av intervjuerna. Teorin kopplas samman med datamaterialet.

I det femte och sista kapitlet kommer slutsatser och diskussion. Där diskuteras arbetet och det kommer klargöras för hur syftet och frågeställningarna med uppsatsen har uppfyllts. Det kommer även ges uppslag för uppföljande forskning.

Avslutningsvis kommer referenser och bilagor.

2. Teoretisk referensram

I det här kapitlet kommer olika faktorer presenteras som kan komma att påverka gymnasieungdomars framtida val av utbildning och yrke. Efter en kortare inledning kommer kapitlet ta upp ett historiskt perspektiv på val av yrke, för att sedan fortsätta i en redogörelse angående dagens arbetsmarknad. Sedan beskrivs hur yrkesvalsprocessen ser ut och hur den sociala omgivningen kan komma att påverka utbildnings- och yrkesval. Avslutningsvis redogörs för tron på den egna förmågan samt personlighet och hur de kan kopplas till framtida utbildnings- och yrkesval.

Sjöstrand (1980:37ff) menar att det finns många faktorer som påverkar valet av yrke, där individen kan ha svårigheter att fatta beslut vad gäller val av yrke. Det kan handla om möjligheten att byta yrke eller om att utbudet av tänkbara yrkesalternativ är stort. Det blir per automatik svårare att bestämma sig för vilket yrke som passar bäst, om det finns en mängd olika inriktningar och likartade yrken inom samma bransch. Ju färre valmöjligheter som finns, desto lättare är det att välja vilket som passar bäst. Är begränsningarna dock allt för små, tenderar man att ifrågasätta valet och istället gå på något som ger fler möjligheter där det är lättare att få fler liknande jobb med likartade arbetsuppgifter. En person vill hellre vara så attraktiv som möjligt för en större del av arbetsmarknaden, så att denne har lättare att få jobb i framtiden (Sjöstrand, 1980:37ff).

Enligt Hodkinson och Sparkes (1997:33f) är yrkesvalen resultatriktade. Alla beslut som fattas kring yrkesval kommer från individens tidigare och nuvarande handlingar. Både de begränsade och de möjliga strukturerna en individ har, samt de upplevda händelserna denne varit med om, påverkar individens framtid. De människor som står inför ett yrkesval väljer oftast bort de alternativ som upplevs ointressanta och omöjliga, för att istället välja det som känns möjligt och valbart. Lundahl (2010:21-33) menar att individer kan bli påverkade av bland annat samhället, familjen och olika brytpunkter i livet, som på ett eller annat sätt skapar en persons livsbana och livshistoria, och där ungdomar tenderar att välja utifrån vad de tidigare varit med om. Det kan handla om en tidigare praktikplats som har inspirerat individens yrkesval. En person kan även välja ett yrke utifrån sin egen personlighet, hur denne är som individ, exempelvis kreativ. Vidare menar även Lundahl (2010:21-33) att yrke kan väljas utifrån den egna förmågan, vad en person har fallenhet för.

Gottfredson (1996:182) förklarar på vilken nivå individer utvecklar sina yrkesambitioner och hur de försöker implementera dem i verkligheten. Vuxna påverkar och ger sina barn sin bild av vad ett arbete är och innebär, innan barnen själva har kommit ut i arbetslivet. Det gör att de redan har en bild av arbetslivet och arbetsmarknaden innan de tillträder den (Gottfredson, 1996:182). Beroende på vad föräldrarna har för yrke, får barnen en bild av vad ett arbete är, i vissa fall en missvisande bild. Ett arbete är något som alla behöver ha för att klara sig finansiellt, och har barnen då fått en specifik bild av vad arbete innebär och vad det är, kan det bli problem när de väl tillträder arbetsmarknaden. En missvisande bild kan exempelvis vara att inte behöva kämpa så hårt för att lyckas, att en förälder som lyckats klättra på en karriärstege utan någon vidareutbildning på högskola eller universitet. Till skillnad mot hur

det var förr krävs idag en vidareutbildning för att nå samma nivåer av arbete som våra föräldrar.

Härnqvist (1980:154f) menar likt Gottfredson (1981:569f) att varje beslut en individ tar, kan ses som en kompromiss mellan individens önskningar och förväntningar att lyckas i framtiden. Det handlar om att besluten baseras på en balansgång mellan vad individen själv faktiskt vill, vilka önskemål denne har och vad som är mest troligt att individen klarar av, vilka förväntningar individen har på sig själv. Dessa önskningar och förväntningar påverkas av en rad olika faktorer. Dessa faktorer kan vara egenskaper hos individen själv eller dess närmaste omgivning, men kan även vara utbildningsfaktorer, arbetsmarknaden och samhället i stort. Exempel på det kan vara att föräldrar ställer höga krav och har höga förväntningar angående utbildning, eller att individen blir påverkad av gruppträck från kompisar, att många väljer att läsa vidare och utbilda sig. Samhället kan påverka på så vis att det ställer krav genom påtryckningar om att vidareutbilda sig på högskola eller universitet, då dagens samhälle kräver vidareutbildning på högre nivå om man ska få ett högkvalificerat jobb med exempelvis hög lön (Härnqvist, 1980:154f).

Yrkesval hänger samman med individens familjebakgrund, livshistoria, aktuella position, kultur samt möjligheter i utbildning och på arbetsmarknaden. Vad som förväntas hända och vad som kommer ske påverkar vad en person kan se, och därmed vad denne kommer välja (Hodkinson & Sparkes, 1997:33). Hur yrkesvalet hänger samman med ovanstående faktorer kan bero på vad individen har för utgångspunkt och vad denne har varit med om tidigare i livet. En gymnasieelev utan fullständiga betyg kan till exempel inte söka vidareutbildning utan får antingen välja att läsa upp betygen eller söka okvalificerade arbeten, som exempelvis inom restaurangbranschen. De ofullständiga betygen kan även vara ett resultat av flera olika omständigheter, till exempel dålig hälsa under skolgången. Familjebakgrunden skulle kunna påverka genom att föräldrarna själva inte har haft möjlighet till vidareutbildning. De vill därmed att deras barn ska få bättre förutsättningar i det framtida arbetslivet genom en högre utbildning.

2.1 Yrkesval - ur ett historiskt perspektiv

Det är stor skillnad på hur ungdomar gör sina yrkesval idag, jämfört med förr i tiden. På 1960-talet skrev Caplow (1964:214f) om två olika sätt för individen att välja yrke. Han menade att antingen fastställdes ungdomars, främst söners, framtida yrke redan vid födseln baserat på vad föräldrarna arbetare med. Ungdomars individuella val eller önskningar hade inte någon större betydelse. Att söner tog efter faderns yrke var vanligt och ansågs som självklart då de redan varit delaktig i faderns arbete redan från barndomen. Ett tydligt exempel var att söner tog över sina faders bondgårdar, där de själva bott och hjälpt till under sin uppväxt. Yrkesarv kunde också innebära att höga förväntningar lades på barnen i familjen. Hade yrket gått i arv under flera generationer ökade skyldigheten för söner att fortsätta ärva fädernas sysselsättning (Caplow, 1964:215). Det andra sättet innebar att individens yrkesval baserades på de egenskaper eller förmågor individen erhöll. Att vara ung, stark och man, kunde till exempel innebära att fysiskt tunga yrken blev en självklarhet att välja. Här menar

också Caplow (1964:214) att yrkesvalet inte kunde bestämmas innan tonåren, eftersom de individuella egenskaperna eller förmågorna inte hunnit utvecklas tillräckligt.

Mattsson (1984:69f) anser att yrkesval idag, istället handlar om att individen själv ska bestämma sig för ett visst yrke. Vid industrisamhällets framväxt, blev det möjligt för fler människor att aktivt *välja* yrke, då det växte fram allt fler jobb. Utbildningsmöjligheterna ökade till följd av utvecklingen av fler arbeten samt lönearbetets genombrott. Detta innebar att det krävdes en allt mer organiserad yrkesvägledning, både i intresse för individen och för staten. Detta då de äldre sätten att välja yrke blev allt mer föråldrade då samhällsutvecklingen medförde att det tillkom fler arbeten. Därmed blev frågan om ungdomars yrkesval i större utsträckning en samhällsfråga (Mattsson, 1984:69ff) istället för en familje- och yrkesarvsfråga (Caplow, 1964:214f).

2.2 Arbetsmarknaden idag

Gillberg (2010:74) menar att vi idag lever i ett senmodernt samhälle som inleddes efter oljekrisen på 1970-talet. Idag ska valet av yrke kunna motiveras av att ha en funktionell roll i samhället, att bidra som samhällsmedborgare. Gillberg (2010:78 & 83f) menar att arbete blir ett sätt att självförverkliga sig och att individer i högre grad vill kunna kombinera arbete, familjeliv och fritid. Han menar också att dagens samhälle, som i det här fallet innefattar allt mellan stat, kommun, näringsliv, föreningsliv och media, har utvecklats till ett nätverkssamhälle. Där har individer med god förmåga att utveckla och anpassa sin kompetens bäst möjlighet att klarar sig. Utbildning blir en grundläggande faktor för att detta ska kunna ske. Det innebär även att individer själva måste ansvara för sin kompetensutveckling och kunna göra sig anställningsbara på arbetsmarknaden (Gillberg, 2010:78 & 83f).

I och med att samhället ständigt utvecklas, tillkommer det även förändringar av ökat behov av arbetskraft. Det har lett till förändrade krav på arbetsmarknaden i form av formella krav. För att en person ska kunna sälja sin arbetskraft, och göra sin arbetskraft säljbar, behöver personen i fråga skaffa sig kvalifikationer som överensstämmer med arbetsmarknadens krav. Med det menas att individen behöver skaffa sig den utbildning som efterfrågas av arbetsgivarna. Utbildning är en viktig faktor i individens möjligheter att välja yrke och möjligtvis göra karriär (Mattson, 1980:66f). Gillberg (2010:94f) nämner också flera faktorer som har bidragit till den förändrade arbetsmarknaden för ungdomar. För det första träder ungdomar in i vuxenlivet mycket senare nu än vad ungdomar gjorde på till exempel 1960-talet, då vuxenlivet startade när grundskolan var avslutad. Idag har det uppstått en övergångsperiod mellan ungdomsåren och vuxenlivet där utbildning på högre nivå har blivit ett faktum för att kunna ta sig in på arbetsmarknaden. Dagens unga vuxna etablerar sig på arbetsmarknaden, bildar familj och skaffar barn allt senare. För det andra påverkar även det faktum att ungdomar idag utbildar sig under längre tid. Vad ungdomar vill utbilda sig till är deras egna val, men att vidareutbilda sig överhuvudtaget kan likställas som ett krav för att kunna etablera sig på dagens arbetsmarknad (Gillberg, 2010:94f). Härnqvist (1980:160f) menar att antagnings- och urvalskriterier också haft en stor betydelse när det kommer till val av utbildning och därmed också yrke, eftersom kriterierna bestämmer vilka som är behöriga att komma in på olika skolor, universitet och högskolor. Arbetslivserfarenhet kan även den

tillgodoräknas vid antagning till högskoleutbildning och universitet, vilket innebär att även det påverkar åldern när ungdomar börjar studera. Idag väljer många ungdomar att ta en paus mellan gymnasieutbildningen och högskole- eller universitetsutbildningar för att på så sätt skaffa sig arbetslivserfarenheter innan de bestämmer sig för vad de vill utbilda sig till (Statens offentliga utredningar, SOU, 2004:43:124).

Den största skillnaden för ungdomar i dagens samhälle, till skillnad från föräldragenerationen, är på vilket sätt de lyckas ta sig in på arbetsmarknaden. De flesta med endast gymnasial utbildning får idag okvalificerade servicejobb. Dessa arbeten präglas ofta av osäkra anställningsvillkor och ungdomarna startar en icke-linjär process, där de flesta arbetena blir tillfälliga. Ungdomar i dagens samhälle har högre krav på sig att vidareutbilda sig, samtidigt som chanserna att få ett fast arbete minskar (Gillberg, 2010:97f). Watts (1980:108) menar att ungdomar som väljer att utbilda sig i högre utsträckning, kommer ha lättare att nå en högre yrkesstatus och därmed också få en högre inkomst. Skolsystemet ska tillgodose alla ungdomars önsknings och skolverket har i uppgift att se till att barn och ungdomar följer läroplanens struktur. Dock har skolverket sett till att ungdomar som läst cirka två år på gymnasiet, själva ska ha möjlighet att göra en rad ämnesval, vilket har visat sig vara en positiv betydelse för ungdomar när det kommer till kompetenskrav som formellt ställs vid inträde till olika yrkesområden (Watts, 1980:110) och vidareutbildningar på högre nivå (Askling & Strandberg, 2000:15).

Härnqvist (1989:165) uppger att olika värderingar i samhället kan komma att påverka efterfrågan på fortsatt utbildning och yrkesval. En hög värdering av utbildning ökar efterfrågan. Med det menas att om vidareutbildning ses som något bra och meningsfullt, kommer fler välja att läsa vidare och utbilda sig. Genom exempelvis tidigare anställningar, som extrajobb eller sommarjobb och den information massmedia och media förmedlar, så som tv, serier, filmer, internet och bloggar, kan det ändra synen på utbildningens roll. De blir influerade av vad som finns runt omkring dem ute i samhället. Ett exempel på en sådan influens framkommer i Hoffner, Levine, Sullivan, Crowell, Pedrick och Berndt (2006:4f & 11f) studie, där de undersöker huruvida tv påverkar ungdomars framtida yrkesambitioner. De undersöker hur ungdomars önskan att bli som sina favoritkaraktärer från olika tv-program påverkar deras framtida yrkesval, att kunna identifiera sig med karaktärerna. Hoffner et al (2006:3ff) anser att tv är en viktig informationskälla för ungdomar gällande olika yrken, då fiktiva karaktärer skildrar olika arbetsrelaterade aktiviteter som i sin tur ger ungdomar information om de olika yrkena. Tv-programmen förmedlar dock oftast en relativt felaktig och stereotyp bild av olika yrken där till exempel kvinnor framställs i mindre glamorösa eller prestigefulla yrkesroller, än vad män gör. Detta innebär att ungdomar får en förhållandevis begränsad och förvrängd bild av yrkeslivet, men samtidigt ger det dem möjlighet att introduceras för yrken som de annars inte hade övervägt att kunna bli verksamma inom.

Ett samhälle som aktivt jobbar med jämlikhet mellan samhällsgrupper och kön försöker påverka efterfrågan på utbildning i redan bestämda riktningar. Om en utbildning får mindre visat intresse av sökande, kan samhället försöka påverka människor att tänka om. Detta genom att exempelvis erbjuda högre löner, eller att övertala genom att erbjuda bättre

arbetsvillkor om de väljer att utbilda sig till det specifika yrket (Härnqvist, 1980:165). I och med att den svenska arbetsmarknaden anses vara könssegregerad, jobbas det även med att försöka minska denna segregation, genom att ändra synen på vissa yrken som kan anses vara manliga eller kvinnliga.

2.3 Ett genusperspektiv

Den svenska arbetsmarknadens könssegregering kommer sig till uttryck redan inom utbildningsväsendet, men när det kommer till utbildningsnivå, skiljer det sig inte speciellt mycket vad gäller kön. Den stora skillnaden ligger istället vid att killar och tjejer tenderar att välja olika inriktningar inom sin utbildning (Fransson & Lindh, 2004:45). Enligt Ahlgren (refererad i Fransson & Lindh, 2004:45) har ungdomar olika föreställningar som de får från skolan som i många fall sätter gränser för den egna utvecklingen, exempelvis vilka yrken som anses vara möjliga. Det är de traditionella förväntningarna som styr vad killar och tjejer ska välja, och där den egna begåvningen hamnar i skymundan. Oavsett deras begåvning eller deras eget intresse, väljer ungdomar efter vad som förväntas utifrån deras kön.

Som Holt (2012: 141, 146ff) visar i sin studie om skillnader mellan killar och tjejer inom ingenjörsvärdet, är unga killar influerade av sina fäder, syskon och manliga vänner när det kommer till deras intressen. Det är tydligt att det traditionsbundna fortfarande hänger kvar i dagens samhälle. De har med sig intresset för exempelvis teknik redan från barndomen när de ska göra val till gymnasium och framtiden. Istället för att göra ett aktivt val som många tjejer gör, tenderar killarna att göra ett passivt val då de har intresset för teknik sedan innan. Killar väljer den raka vägen istället för den krokiga som många tjejer gör (Holt, 2012:149f). Intresset spelar en viktigare roll än engagemanget och motivationen i skolan för killar. De har därför en lättare väg att gå och de når sitt drömyrke fortare än vad tjejerna gör. Som SOU (2004:43:92f) visar, följer många tjejer strömmen och väljer som sina vänner gör. De vanligaste programmen de väljer är handels-, samhällsvetenskapliga- och omvårdnadsprogrammet. Det handlar om att dessa känner sig osäkra och de vet inte vad de egentligen vill bli och jobba med. Holt (2012:150) poängterar att kvinnor väljer mer identitetsmässigt än utifrån deras intresse och vad de tycker är roligt. SOU (2004:43:119) visar också på att det finns skillnader mellan killar och tjejers realistiska tänk kring framtida yrke. Vid 15-16 års ålder har de flesta tjejer insett att deras tidigare yrkesdrömmar, så som fotomodell, skådespelerska och sångerska, inte är lika uppnåbara som mer traditionella yrken, som till exempel veterinär eller frisör. Killar däremot har svårare att släppa sina tidigare yrkesdrömmar, som att bli fotbollsspelare, och har därför en tendens att fortsätta hålla kvar vid dem vid en högre ålder.

2.4 Yrkesvalsprocessen

Yrkesval är en process som är uppbyggd kring ett antal olika valtillfällen. Redan i grundskolan börjar processen med val av tillvalskurser, sedan i arbetslivet med val av arbete, byte av arbete och återkommande utbildning. Processen återfinns i tre sektorer, studie- och utbildningsval som är en process inom utbildningsinstitutioner, yrkesval som är den process som går från utbildning till inträde på arbetsmarknaden samt rörlighet som är den process som kännetecknas av processen på arbetsmarknaden (Sjöstrand, 1980:24). När ett yrkesval har fastställts kommer det påverka och forma individens val av studier och tänkbara framtida

anställningar. Studier och anställningar är två exempel på sysselsättningar som individen kan ha. Varje sysselsättning har olika brytpunkter, där det finns tillfälle för ytterligare val eller tillval. Dessa brytpunkter kan vara påtvingande eller frivilliga och om den aktuella sysselsättningen av någon orsak upphör, är det ett exempel på en påtvingande brytpunkt. Däremot är de frivilliga brytpunkterna helt reglerade av individen själv (Sjöstrand, 1980:25f)

Hodkinson och Sparkes (1997:38ff) menar att yrkesval ska ses som ett förlopp som avbryts av olika så kallade brytpunkter. Med andra ord handlar deras teori om hur individers liv formas efter vilka olika beslut som tas. Brytpunkter kan bestå av beslut om övergångar inom samma livsområde, exempelvis gymnasieskola, eller från ett livsområde till ett annat, som exempelvis övergången från gymnasieskola till arbetslivet. Det finns tre olika brytpunkter som kan urskiljas. Den första är strukturella brytpunkter som är institutionaliserade, och som är regelfästa och därmed förutsägbara. Ett exempel kan vara att elever i gymnasiet måste bestämma sig för vilken inriktning de ska välja. Andra brytpunkten är frivilliga brytpunkter som påbörjas av individen själv, som till exempel att välja att jobba istället för att studera vidare efter grundskolan eller studenten. Tredje brytpunkten är påtvingande och kan orsakas av yttre händelser eller andras handlande, exempelvis uppsägning från arbetet. Alla tre brytpunkter kan återfinnas inom utbildningsområdet och arbetsmarknaden, men de frivilliga och påtvingade kan även förekomma inom exempelvis privatlivet. Sammanfattningsvis består människors livskarriärlinje av återkommande val i samband med brytpunkter (Hodkinson och Sparkes, 1997:38ff).

Det finns dock de (tex. Bimrose, 2004 refererad i Lundahl, 2010:27) som påstår att Hodkinson och Sparkes teori om brytpunkter har en allt för liten och smal empirisk grund. Den är endast baserad på en rad studier av ett fåtal brittiska studenter på ett utbildningsprogram, vilket har gjort det svårt att visa att den verkligen stämmer. Med det menar Lundahl (2010:27) att det är svårt att generalisera resultatet.

2.4.1 Från barnsben till vuxen

Enligt Sjöstrand (1980:27f) är yrkesval en process som kan pågå i princip hela livet men rent praktiskt sett tar inte processen så lång tid. Det vanligaste är att den pågår mellan 6-17 år och under den tiden finns tre faser. Den första fasen är fantasifasen, som är före 11-årsåldern. Den andra fasen är den tentativa fasen som är mellan 11-17-års åldern och den sista fasen är den realistiska fasen som börjar vid 17-årsåldern och slutar när individen gjort sitt yrkesval.

Sjöstrand (1980:27f) menar att när en person befinner sig i fantasifasen tror individen att denne kan bli vad som helst, till exempel astronaut eller prinsessa. Fantasifasen och den tentativa fasen kännetecknas av att individer tar hänsyn till endast subjektiva faktorer, de har svårt att beakta alla de realitetsfaktorer som finns. Den tentativa fasen kan dock delas in i underfaser. Mellan 11-12-årsålder är det intressen som påverkar valet, exempelvis tycker någon om att spela fotboll på fritiden, kan det vara professionell fotbollsspelare som denne kan tänka sig att bli i framtiden. Mellan 13-14-årsålder är det den egna begåvningen som spelar in vad individen vill bli, vad en person är bra på, exempelvis om individen anser sig vara duktig på att rita, vill denne kanske bli konstnär i framtiden. Mellan 14-17-årsålder är det

vad denne värderar högst som påverkar valet av yrke, exempelvis att lön anses vara viktig och individen därför vill arbeta med något som genererar en hög lön. Den tentativa fasen brukar vanligtvis avslutas med övergång till universitet/college eller arbetsmarknaden. Den sista fasen, realistiska fasen, handlar om att individer har fått förmågan att urskilja de realitetsfaktorer som finns och kan tillgodoses, exempelvis kan det vara möjligheter och begränsningar i olika miljöer som sätts mot personliga faktorer som exempelvis intressen och förmågor. Ett exempel på det kan vara en person som drömmer om att bli läkare, att få jobba med och hjälpa andra människor, men samtidigt har svårt att hantera sprutor och blod. Detta innebär att det uppstår begränsningar och individen inser att detta inte är ett realistiskt yrkesval. På så sätt sätts intressen och förmågor mot möjligheter och begränsningar, individen inser vad som är realistiskt. Istället för att bli läkare kanske denne kan överväga att bli lärare, för att fortfarande få hjälpa och jobba med människor men slippa blod och sprutor. Även den realistiska fasen består av underfaser där första handlar om att individen försöker utforska sina alternativ, vilka möjligheter som finns med vissa yrken. Därefter försöker individen fatta ett grundläggande beslut som exempelvis att studera psykologi. Vanligast inträffar denna period när individen är 19 till 21år. Till sist beslutar sig individen för val av verksamhetsområde, vilket sorts yrke som passar bäst till sin egen personlighet, och där ens främsta förmågor kommer bäst till uttryck. (Sjöstrand, 1980:27f).

Schnare, MacIntyre och Doucette (2011:1) har undersökt människor som har tagit ett principbeslut och valt musiker som yrke, en yrkeskategori som anses vara svår att lyckas inom då den kännetecknas av osäkerhet och hård konkurrens. Vad som skiljer detta yrke från de flesta andra är att Sjöstrands (1980:27f) olika faser hamnar till viss del i skymundan, i synnerhet den realistiska fasen. Den hårda konkurrensen och osäkerheten inom musikbranschen gör att de flesta människor väljer bort yrken inom detta område, då möjligheter satta mot förmågor kan komma att inte verka speciellt realistiska. Schnare et al (2011:1f) menar då att den enorma tids- och energiinvestering som krävs för att kunna bli en musiker kan förklaras med att ett framtida, möjligt musikaliskt-jag införlivas i individens egen självbild och blir en del av den. Detta musikaliska-jag införlivar sedan övertygelser och uppfattningar över individens musikaliska förmågor och möjligheter.

Gottfredson (1981:545) har kommit fram till något liknande vad Sjöstrand (1980:27f) tar upp angående de olika faserna i livet. Gottfredson (2002:85) har formulerat en teori om yrkesval som heter *circumscription and compromise*. Circumscription betyder begränsningar, och compromise betyder kompromiss. Den första processen som hon beskriver är circumscription, och utesluter oacceptabla alternativ av yrke baserat på deras livsstil, mognad och den egna självbild. I de tidiga stadierna i livet är möjligheten att utesluta vissa alternativ svårare än vid senare stadier i livet. Självbild blir klarare vid högre ålder och det blir lättare att identifiera realistiska yrkesval. Processen circumscription kan delas in i olika stadier i livet, där olika åldrar och perioder spelar roll för hur individen senare kommer agera i livet. Processen beskriver hur individen kommer underfund med vilket yrke som är intressant och vad denne tillslut väljer att utbilda sig till.

Gottfredson (1981:554) kallar det första stadiet ”orientering till storlek och styrka” (ålder 3-5). Här blir barn medvetna om att vuxna har olika roller i samhället och världen. De inser att de själva, så småningom kommer bli vuxna och ta sig an olika roller. Här finns det inget realistiskt tänkande utan barnen ser vuxna som något stort och mäktigt, och att de själva kommer bli stora. Det andra stadiet är ”orientering till könsroller” (ålder 6-8). Barn börjar kategorisera samhället och världen omkring sig med enkla konkreta utmärkelser. De blir exempelvis medvetna om de mest vanliga arbeten som finns på arbetsmarknaden och de börjar sortera dem efter kön. De kommer börja identifiera jobb som opassande till deras könsidentitet och som oacceptabla, exempelvis att en kille inte vill bli sjuksköterska för att det är flest tjejer som arbetar med det eller en tjej som inte vill bli snickare för det jobbar pappa som (Gottfredson, 1981:554ff).

Det tredje stadiet handlar enligt Gottfredson (1981:556f) om ”orientering till den sociala världen” (ålder 9-13). Vid det här laget har barn stött på ett större utbud av arbetsroller och vad det finns för olika arbeten. De är mer kunniga om de abstrakta utmärkelserna ett arbete har. De börjar klassificera arbeten i termer som social status, exempelvis inkomst, utbildningsnivå, livsstil samt könsroller. Beroende på den sociala miljö de utvecklas i, kommer de börja fundera på vilka jobb som är oacceptabla och som faller under en minimistatusnivå, vad som är okej och inte okej att bli. De kommer även börja välja bort yrken som är svåra att nå, eftersom de utgör alltför stor ansträngning eller risk för misslyckande. En person vill inte lägga ner allt för mycket ansträngning för att nå ett specifikt mål, utan de alternativ som känns mer realistiska och uppnåbara väljs istället ut. Det fjärde och sista stadiet är ”orientering till det inre, det unika jaget” (ålder 14+). Till skillnad från de andra stadierna är det här stadiet huvudsakligen en omedveten process. I den här processen använder de begrepp såsom intressen, förmågor, balans mellan arbete och privatliv och sin personlighet, för att utesluta alternativ som inte passar med deras självbild och som anses vara ett lämpligt arbete (Gottfredson, 1981:556f)

Dock menar Super (1973, refererad i Franke-Wikberg & Lundgren, 1980:114) att ungdomar i 14-årsåldern inte utvecklats fullt ut och inte har möjlighet att ta beslut om sin yrkesframtid då de inte tillträtt det stadiet där de utforskar sina alternativ. I många industriländer ombeds ungdomar som de flesta är 14 år, att ta sina första yrkesvalsbeslut. Elever har heller inte gjort någon djupare utforskning av det egna jaget, att försöka sätta sig in i olika roller eller ens utforskat arbetsmarknaden, vilket innebär att även intressen ännu inte är helt utvecklade. Deras färdigheter utvecklas fortfarande i oregelbunden takt och de har ännu inte börjat ifrågasätta de värderingar de har till yrkesval mer än i väldigt liten bemärkelse (Super, 1973, refererad i Franke-Wikberg & Lundgren, 1980:114).

2.4.2 Kompromisser mellan olika alternativ

Varje val en individ gör innebär en kompromiss mellan olika faktorer, dels subjektiva faktorer som intressen och förmågor och dels realitetsfaktorer som möjligheter och begränsningar. Individen ska försöka hitta ett yrkesval inom realitetsfaktorernas ram som ger denne möjlighet att tillfredsställa sina intressen och möjligheten att utnyttja sin begåvning (Sjöstrand, 1980:28). Compromise som är den andra processen i Gottfredsons (1981:569f & 2002:100f)

teori handlar om att en person försöker kompromissa mellan olika alternativ. Ungdomar har i det här läget nått det skede i livet där de kan vara benägna att offra roller de ser som mer förenliga med deras självkoncept, till förmån för dem som uppfattas vara mer lättillgängliga. Det beror på bristande information, bristande kunskap samt brist på sociala förbindelser med samhället. Ungdomar saknar den information de behöver för att göra ett rationellt beslut om vilken utbildning och sedermera yrke som passar dem bäst och vad de egentligen är villiga att våga satsa på. Ju mindre information som innehåser om de olika alternativ som finns, desto svårare är det att välja ett yrke som passar bäst med personligheten. Även om information idag är lättillgängligt väljer ungdomar att inte söka information och skaffa sig kunskap, eftersom de i första hand väljer utbildning och yrken som de anser är lättillgängliga och som de inte behöver söka information om (Gottfredson, 1981:569f & 2002:100f).

Gottfredson (2005: kap 4) menar att med åldern, blir barn alltmer medvetna om de sociala och psykosociala kännetecken som finns runt omkring oss. De använder dessa för att bedöma deras egen lämplighet för olika yrken. Dock tenderar inte ungdomar att undersöka hur tillgängliga deras yrkesalternativ är (Gottfredson, 2005: kap 4). Det finns en del tillgänglig information om vilka jobb och utbildningar som finns att välja mellan, men det är sällan de tar reda på den. Det är tidskrävande att hitta och läsa all information och den blir snabbt föråldrad. Vi människor tenderar att korta ner tiden det tar att gå igenom alla alternativ genom att i första hand söka information om de yrken som intresserar oss mest från källor som de vi redan känner till och litar på, till exempel familj och vänner. Gottfredson (2005: kap 4) anser också att när en person lägger ner mindre tid på att leta information, begränsas också mängden och typen av information som ungdomar samlar. Ungdomar tenderar att veta ganska lite om tillgängligheten och vilka olika typer av eftergymnasial utbildning och vilka arbeten som finns, vilket begränsar deras valmöjligheter. Vad de väljer att ta till sig och lära sig beror på människorna de har i sin umgängeskrets, så som familjemedlemmar eller vänner som de ser upp till.

2.5 Sociala omgivningen

Middleton och Loughhead (1993:161f) menar att när någon tenderar att göra ett yrkesval, finns det vissa påverkansfaktorer som spelar in, dels är det vänners inflytande och dels är det föräldrars inflytande. Både kompisar och föräldrar spelar en viktig roll i ungdomars utveckling. Det har tidigare upptäckts att om ungdomar har en nära relation till sina föräldrar, och har föräldrar som stöttar och är involverade i deras yrkesval, påverkas de mindre av sina kompisar. Har de däremot föräldrar som är negativt inställda till deras val och inte är lika involverade och inte ger någon stöttning och vägledning, menar Middleton och Loughhead (1993:161f) att ungdomarna påverkas mer av sina vänner.

Enligt Ginevra, Nota och Ferrari (2015:8ff) är föräldrars stöd en viktig påverkansfaktor när det kommer till ungdomars yrkesval. Stödet de får hjälper dem att känna sig respekterade och det gör att de själva kan ta ett beslut om sin framtid. Därför är det viktigt att ungdomar har stöttande föräldrar, information och får rådgivning från den sociala omgivningen när de ska göra sitt yrkesval. De blir mer positiva och på så sätt är det lättare för dem att göra ett

yrkesval. Ju mer stöd ungdomar får från sin omgivning, desto lättare är det för dem att ta sig an olika uppgifter, som att till exempel söka in på en svår utbildning, och att sätta upp mål.

Enligt Geurra och Braungart–Rieker (1999:262ff) har föräldrar det största inflytandet och är den primära påverkansfaktorn när det kommer till yrkesval, könsroller, socialisering, karaktärsutveckling och att utveckla en känsla av ansvar. Föräldrars förväntningar och deras stöd är viktiga faktorer när ett beslut ska tas om framtida utbildning och yrke. Bracke och Corts (2012:196f) menar att barn influeras av sina familjers värderingar, attityder och beteenden som de har kring arbete. Ju mer engagerade föräldrar är, och hur aktiva de är i sina barns skolgång, aktiviteter, emotionella välbefinnande och framtida ambitioner, desto positivare är barn och ungdomar kring framtiden och skolan, och de tenderar att lyckas bättre både betygsmässigt och karriärmässigt. Middleton och Loughhead (1993:161f) menar även de att om föräldrarna är aktiva i ungdomars karriärval och utveckling, blir ungdomarna också mer självständiga, och de följer sina egna yrkesambitioner i större utsträckning.

Vänner har störst inflytande i tonåren, än vid någon annan tidpunkt i livet. Beroende på hur stark vänskapsrelationen är mellan ungdomar och deras vänner, eller vilken vänskapskrets de tillhör, spelar en stor och viktig roll vid val av yrke. Ibland kan vännerna vara till stor hjälp men ibland kan de även vara ett hinder för framgång (Ijeoma, 2012:537ff). Vänner kan vara till stor hjälp genom att påverka och inspirera varandra, den enas höga ambitionsnivå kan hjälpa till att höja andras i vänskapskretsen, att exempelvis läsa på universitet eller högskola. Dock kan vänner även motarbeta individens framtidsplaner med till exempel negativa kommentarer som gör att en tvekan kan uppstå och individen vågar inte tro på sina egna ambitioner. Bentolila, Michelacci och Suarez (2010:21 & 29) menar också att individer som hittar arbeten med hjälp av sociala kontakter, inte uppnår sin optimala produktivitet då arbetena oftast inte är inom ramen för deras kompetens. Unga vuxna som tillträder arbetsmarknaden kan överväga att välja yrken där deras kompetens inte utnyttjas fullt ut i förmån för att få ett lättillgängligt arbete. Dessa arbeten har också oftast lägre lön än arbeten som individen själv söker, genom exempelvis platsannonser, eller väljer att utbilda sig till (Bentolila et al, 2010:21 & 29). Sociala kontakter kan dock även ha en positiv inverkan, avseende ungdomars första steg ut på arbetsmarknaden. Ungdomar får till exempel jobb lättare då deras sociala kontakter, främst vuxna, ökar antalet möjliga vägar ut på arbetsmarknaden, vilket annars kan vara svårt på grund av dagens höga ungdomsarbetslöshet.

2.6 Den egna förmågan

Att ha en hög tro på den egna förmågan menar Bandura (1997:214) spelar en avgörande roll i ungdomars framtidsplaner när det kommer till val av yrke. Om en person har hög tro på den egna förmågan, ökar chansen att lösa krävande och tuffa situationer som till exempel en svår utbildning, vilket i sin tur kan leda till flera olika yrkesval. Ungdomar under sin gymnasieutbildning med låga betyg men hög tilltro till den egna förmågan kan ändå söka till utbildningar med höga intagningspoäng, eftersom tron till den egna förmågan ökar chansen att lösa krävande och tuffa situationer. Bandura (1997:214) menar att en hög tilltro till den egna förmågan gör att individen i högre grad sätter upp utmanande mål och försöker i större

utsträckning att nå dessa trots motgångar. Att ge upp, känna sig misslyckad och uppleva oro eller ängslan är egenskaper som människor med låg tilltro till den egna förmågan innehar.

Schunk (1989:174f & 200) förhåller sig till Banduras själv effektivitetsteori, som han menar är en viktig variabel för att kunna förstå skolelevers beteenden i kontexter kopplade till utbildning. Själv effektivitet innebär att: "...människor gör en bedömning över sina egna förmågor att organisera och genomföra handlingar som krävs för att uppnå olika typer av prestationer" (Bandura 1986: 391. Refererad i Schunk, 1989:173f). Alltså innebär det att en person bedömer själv vad denne behöver göra och klarar av för att nå sina mål. Schunk (1989:174f & 200) menar även att själv effektiviteten är en stor påverkansfaktor till elevers val av akademiska utbildningar och yrkesval. Elever som tror på sin egen förmåga och anser sig kunna uppnå utbildningskraven som är kopplade till deras önskvärda yrke, är mer troliga att bli verksamma inom det yrket än elever som tvivlar på sin egen förmåga.

Själv effektiviteten påverkas olika beroende på vad det är för slags mål eleven själv sätter upp eller blir tilldelad. Målets svårighetsgrad och karaktär spelar också en stor roll. Själv effektiviteten har större chans att höjas vid mål som uppfyllts där det är mer tydligt hur mycket som har krävts av individen, eftersom det blir lättare för denne att se sina framsteg i efterhand. Att nå svåra mål gör att individen får större kunskap om sin egen inlärningsförmåga, och lättillgängliga mål ökar prestationsförmågan. Elever kan också ha lättare att mäta sina framsteg vid omedelbara mål, då det kan vara svårare vid långsiktiga mål (Schunk, 1989:185 & 200). Att nå olika sorters mål är individuellt och ett svårt mål skulle kunna vara att få högsta betyg i ett ämne där individen har svårt för sig, och som anses vara ett behörighetskrav i en önskvärd utbildning. Ett lättillgängligt mål å andra sidan innefattar mål som individen vet med sig sedan innan att denne klarar av, till exempel att få bra betyg i musik om denne sjunger i kör eller spelar ett instrument på fritiden. Omedelbara mål handlar om prestationer som kan genomföras här och nu, och långsiktiga mål innebär prestationer som genomförs över en längre tid. De föreställningar som finns angående själv effektiviteten har stor inverkan på individens kompetens. Beroende på hur en persons tro på den egna förmågan förändras kan denne under olika omständigheter, eller olika personer med liknande färdigheter, fungera dåligt, lämpligt eller utomordentligt. Upplevd själv effektivitet är inte ett mått på den kompetens man innehar, utan själv effektiviteten är en tro på vad man klarar av och kan göra under olika omständigheter med de färdigheter man innehar (Bandura, 1997:37).

Även Hilton har en teori som diskuteras av Sjöstrand (1980:42ff) om att individen har ett eller flera möjliga och/eller tänkbara yrken som är förknippade med uppfattningen om sig själv i arbetslivet. Individen förstår att denne måste fatta ett beslut angående sitt yrkesval och det sker genom att han eller hon prövar om de tänkbara och/eller möjliga yrkena och uppfattningarna går att kombinera. Det handlar om vad individen kan tänka sig att jobba med och vad som anses möjligt att bli utifrån sin egen kompetens och förmåga. Vidare menar även Sjöstrand (1980:42f) att de uppfattningar individen har om sig själv, kallas premisser och är olika antaganden. Exempelvis kan det röra sig om individens självuppfattning, att inte tycka om att arbeta med människor, eller så kan det handla om yrkesroller, att vara händig för att bli snickare. Det kan även kopplas till individens behov, att individen vill ha ett jobb där han eller

hon får uttrycka sin kreativitet. Premisserna kan även syfta på individens befintliga situation som den befinner sig i, exempelvis att elever som går sista året på gymnasiet måste börja bestämma sig för vad de vill göra i framtiden. Beslutsprocessen kan påverkas av yttre begränsningar, som att individen ska besluta sig om sin fortsatta karriär, att denne har blivit erbjuden ett nytt arbete och ska ta det istället (Sjöstrand, 1980:42f). Yttre begränsningar innebär att det inte är individen själv som hindrar processen, utan det är faktorer från den närliggande omgivningen, exempelvis arbetsgivaren eller en familjesituation.

Den egna förmågan kan kopplas samman med en persons personlighet på så sätt att individens självförtroende och självbild är nära förknippat med en individens personlighet. Personlighet är ett uttryck för hur en person är och uppfattas av andra, vilka egenskaper en person har (Smith, 2003:24). Den egna förmågan är ett verktyg för hur väl en person kan klara av vissa situationer och hur utfallet blir. En social person med en förmåga att lära känna nya människor har en god kännedom om sig själv och vad denne är kapabel att klara av i sociala situationer. Med andra ord handlar det om hur väl en person känner sig själv och om en person har en god förmåga att kunna förena den egna förmågan och sin personlighet. Beroende på vilken personlighet en person har kommer denne att passa bättre in i vissa kontexter och därmed även göra bättre ifrån sig. Det innebär att personligheten kan ha en påverkan på hur väl man kommer att lyckas i olika yrken.

2.7 Personlighet

Sjöstrand (1980:33) diskuterar Hollands personlighetsteori. Teorin fokuserar på vilka olika personligheter vi människor har, och att det är de som påverkar vårt val av framtida yrke. Yrkesvalet är ett uttryck för individens personlighet och människor tenderar att välja yrken beroende på sin personlighet. Personer inom samma yrkesgrupp har oftast liknande personligheter mer eller mindre, och kan även ha liknande eller till och med samma bakgrund, så som uppväxtförhållanden och klasstillhörighet. De personer som befinner sig inom samma yrkesgrupp kommer säkerligen genom sina likartade personligheter reagera på ett likartat sätt i olika situationer, och på så sätt skapa en karaktäristisk social miljö omkring sig. För att få tillfredsställelse, stabilitet och framgång i yrket måste individens egen personlighet och arbetsmiljö gå hand i hand (Sjöstrand, 1980:33).

Sjöstrand (1980:34f) anser också att människor kan delas in i olika personlighetstyper som kan kopplas ihop med olika sociala miljöer. Pike, Smart och Ethington (2011:564f) har i sin studie kommit fram till att människor tenderar att söka sig till de miljöer och yrken som ger största tänkbara möjlighet att kunna uttrycka sina speciella färdigheter, samt som ger uttryck för deras förhållningssätt och värderingar. Människor söker sig alltså i första hand till de miljöer som motsvarar den egna personligheten och deras egna förmåga. Sjöstrand (1980:34f) menar att det finns primära och sekundära personlighetstyper. Den primära syftar till och bestämmer huvudinriktningen på individens yrkesval, till exempel att denne vill bli läkare. Den sekundära personlighetstypen påverkar individen till att specificera inriktningen genom val av verksamhetsområde, till exempel hjärtkirurg. Det är viktigt att en person som ska göra ett val är medveten om och har kunskap om de olika yrken som finns. Det är också viktigt att kunna

matcha sina egenskaper med arbetet och den egna identiteten. Arbeta tar upp en stor del av en persons liv, därför kommer även yrket förknippas med dennes identitet (Sjöstrand, 1980:34f).

En annan forskare som också ser till personlighetsaspekten vid yrkesval är Gottfredson (2002:85) som tar upp två utmärkande drag som är kopplat till individers personlighet vid yrkesval. Det första utmärkande draget innebär att försöka skapa ett primärt- och ett socialt-jag, och sedan ett psykologiskt-jag. Det innebär att försöka skapa sig ett grundläggande- och tryggt-jag, en självbild som stämmer överens med verkligheten och omgivningen. Det vill säga, yrkesval är ett försök att placera sig själv i den bredare samhällsordningen och det samhälle vi lever i. Gottfredson (2002:85ff) betonar därför det mest offentliga och de mest sociala aspekterna av en person, som kön, social klass och intelligens, snarare än de mer privata, personliga elementen som värderingar, personlighet och planer för familjen, som är den huvudsakliga inriktningen av andra yrkesvalsteorier som till exempel styrks i Hollands personlighetsteori (Sjöstrand, 1980:33ff). Teorin ägnar mer uppmärksamhet än andra teorier åt faktorer som påverkar lusten och förmågan för enskilda personer, att etablera olika sociala identiteter genom arbete (Gottfredson, 2002:85ff). För det andra, diskuterar Gottfredson (2002:85ff) hur självbilden och olika drag hos olika yrken kognitivt utvecklas, hur en person utvecklas intellektuellt. Ju mer abstrakta och konkreta drag en person får av självbilden, yrken och det sociala livet som berör vuxna, desto lättare är det att förstå verkligheten och vad den har att erbjuda. Individen får en klarare bild över hur dennes syn på sig själv kan höra ihop med arbetslivet, och allt det innefattar. Det är en förutsättning för ungdomar att förstå hur vuxenlivet ser ut och vad de har att vänta sig.

Gottfredson (2002:88f) beskriver hur unga människor kommer fram till sina yrkesval, genom hur individen ser på sig själv och sin egen självbild, vilket utvecklas med åldern. Fokus ligger på att utveckla en individs syn på vilka möjligheter ett yrkesval har och kan ge. Vidare menar Gottfredson (2002:88ff) att människor bygger en kognitiv karta över olika yrken genom att plocka upp olika yrkesstereotyper från de människor runt omkring oss. Dessa yrken placeras på en karta med endast ett litet antal dimensioner, så som kön, prestationsnivå och vilken kategori yrket tillhör. När ungdomar väl börjar skapa kartan, börjar de bestämma vilka yrken som är acceptabla och inte acceptabla, vilka som passar med den egna utvecklingen av sin egen självbild och vilka som passar mindre bra med den egna självbilden (Gottfredson, 2002:88ff).

3. Metod

I det här avsnittet kommer det redogöras för vilket tillvägagångssätt vi använt oss av i vår studie. Vi har valt att använda oss av en kvalitativ metod och det vi kommer ta upp och diskutera kring är bland annat urval, kontakt, respondenter och det rent praktiska tillvägagångssättet. Därefter kommer en diskussion om tillförlitlighet och giltighet, om studiens trovärdighet. Slutligen förs ett resonemang kring de forskningsetiska principerna, med hjälp av Vetenskapsrådets (2011) riktlinjer.

3.1 Val av metod

Vi har valt att använda oss av en kvalitativ forskningsmetod i vår undersökning. Valet av en kvalitativ undersökning gjordes då vi ville få en djupgående förståelse av ungdomars val av yrke och vidareutbildning. Syftet med uppsatsen är att öka förståelse kring ungdomars tankar angående framtida utbildnings- och yrkesval som läser sista året på samhällsvetenskapliga programmet. Att välja en kvantitativ metod, hade i det här läget inte gett oss det underlag vi hade önskat, då vi ville höra studenternas personliga berättelser och försöka skapa oss en förståelse kring deras tankar om framtiden. Precis som Corbin och Strauss (2008:12) menar, ska undersökningsmetod väljas beroende på sina forskningsfrågor. Det är en fördel att använda sig av en kvalitativ forskningsmetod om man vill få en djupare förståelse av intervjupersonens synvinkel och mening, vad de själva tänker, tycker eller känner angående området forskaren vill undersöka.

En kvalitativ analys sker oftast genom intervjuer med en låg grad av strukturering och standardisering. En helt strukturerad intervju ger respondenten ett väldigt begränsat svarsutrymme att svara på frågorna och en intervju med låg grad av strukturering ger respondenten största möjliga utrymme att svara på frågorna. Den som intervjuar kan dock använda sig av antingen hög eller låg grad av standardisering. Hög grad av standardisering innebär att intervjuaren ställer sina frågor i en bestämd ordning genom hela intervjun, och låg grad av standardisering innebär att intervjuaren ställer frågorna i den ordning som faller sig bäst i det enskilda fallet (Patel & Davidson 2011:75f & 81). Vi har valt att använda oss av en låg grad av strukturering och standardisering. Vi ville ge respondenterna största möjliga utrymme att svara på frågorna, att de inte skulle känna att det fanns något rätt eller fel svar. Vi anpassade också frågorna till varje enskild individ under intervjuerna. Beroende på vad respondenterna svarade anpassades följdfrågorna och ordningen på resterande frågor. Det finns inga direkta regler som ska följas i en intervju och det som anses vara positivt är dess anpassningsbarhet (Kvale & Brinkmann, 2014:17). Ligger intresset i att förstå människors sätt att resonera och reagera, och om undersökningen och dess frågeställningar går ut på att förstå och hitta mönster hos respondenterna är kvalitativ metod mest lämpad (Trost, 2010:32).

3.2 Förförståelse

Vår förförståelse grundar sig i att vi båda har erfarenhet av att göra ett gymnasieval och val om vidareutbildning på högre nivå. Förförståelse i den här bemärkelsen innefattar de tankar, intryck, känslor och den kunskap forskaren har för området (Patel & Davidson, 2011:30). Vi kan relatera till respondenterna då vi själva har suttit i samma sits och vet hur svårt det kan vara att bestämma sig för ett yrke. Vi har valt att använda oss av vår förförståelse vid analys

av material, som kommer diskuteras längre ner under rubriken ”*databearbetning*”, och på så sätt drar vi nytta av vår förförståelse. En nackdel med förförståelsen är att forskaren kan bli ”blind” på så vis att denne inte ser sådant som kan vara intressant på grund av en för god kännedom om det som studeras. Detta kan till viss del stämma in på oss men samtidigt bör det beaktas att alla människor upplever händelser och skeden i livet olika. Det innebär att även om vi har en förförståelse så kan den ändå vara annorlunda från hur våra respondenter upplever sitt gymnasieval och framtida yrkesval, vilket i sin tur innebär att vår förförståelse inte har någon större betydelse i den kontexten.

3.3 Informationssökning

För att kunna göra en intervjuguide och hitta relevant fakta kring forskningsområdet valde vi att ha ett teoretiskt förhållningssätt med informationssökning som skedde genom olika sökningar av artiklar i olika databaser, litteratur och andra relevanta källor för studien. Det har skett sökningar i Google Scholar och Karlstads universitets databaser och sökord som ”occupational choice”, ”occupatioinal development”, ”career choice” och ”parental influence of occupational choice” har använts. Vi tog även hjälp av litteraturlistor och källor från tidigare forskning inom området utbildnings- och yrkesval.

3.4 Konstruktion av intervjuguide

Enligt Lantz (2008:49) bestäms intervjuens innehåll utifrån den teoretiska referensramen. När vi skulle konstruera vår intervjuguide (se bilaga 2), valde vi att utgå från relevanta teorier och tidigare forskning som kunde kopplas till syftet. Vi tog även hjälp av frågor från andra uppsatser som undersökt ungefär detsamma som vår uppsats handlar om, till exempel Petersson (2014). Även Lundahl (2010:41f) ger exempel på frågor i sin bok vilka vi också har använt oss av i vår intervjuguide. På så sätt fick vi inspiration om vad som är lämpligt att fråga om, och utifrån den information fick vi fram tre frågeområden som vi ansåg var relevanta. Dessa var bakgrundsfrågor, framtidsplaner och påverkansfaktorer. Under varje frågeområde fanns bestämda huvudfrågor och det kunde även förekomma följdfrågor efter varje huvudfråga. Intervjufrågorna styrdes efter studiens syfte, det vill säga att öka förståelsen kring gymnasieungdomars tankar angående framtida utbildnings och yrkesval. Frågorna behandlade från början om, tron på den egna förmågan, samhällets påverkan, den sociala omgivningens påverkan, vad respondenterna hade för bild av de olika tänkbara yrkena de nämnde samt definitionen av ett bra arbete. Efter första intervjutillfället insåg vi dock att sociala medier och media även kan vara en påverkansfaktor för våra respondenters framtida utbildnings- och yrkesval. Den första respondenten tog själv upp dessa som inspirationskällor till val av framtida yrke. Det ansåg vi vara väldigt intressant och valde därför att lägga till en fråga kopplat till sociala medier och media i samtliga intervjuer.

3.5 Urval

I vår undersökning använde vi oss av ett strategiskt urval. Anledningen var för att på bästa sätt kunna få tag på de olika variablerna hos våra respondenter som vi önskade (Trost. J, 2010:138f). De olika variablerna vi fokuserade på var kön och utbildningsinriktning då det hade betydelse för vår undersökning. Bryman (2011:350) menar också att det är vanligt bland kvalitativa forskare att göra målinriktade urval. Det innebär att urvalet består av till exempel individer eller organisationer som har en direkt koppling till de forskningsfrågor som

formulerats. Detta stämmer även överens med vårt urval eftersom respondenterna är ungdomar, vilket har en direkt koppling till vårt syfte.

Vid undersökningar där målstyrda urval används görs oftast urvalet på flera nivåer (Bryman, 2011:350). Vi gjorde till exempel först ett urval av gymnasieskola och sedan urval av intervjupersoner. I och med uppsatsens syfte kom vi fram till att vi ville undersöka ett studieförberedande gymnasieprogram för att på så sätt kunna tillgodose den del av syftet som riktar sig till utbildning. Vi fastställde att det var just elever som läste samhällsvetenskap som vi ville undersöka då det anses vara en bred utbildning och vi ville intervjua elever som har stor möjlighet att i framtiden kunna bli i princip vad som helst. Att intervjua elever vid till exempel yrkesförberedande program hade istället inneburit att de till viss del redan gjort ett yrkesval och skulle inte i samma utsträckning kunna bli vad som helst. Det samhällsvetenskapliga programmet på den skolan vi valde hade också flera inriktningar, som nämnts tidigare var en av våra variabler. När urvalet av skola hade gjorts kunde vi gå vidare och göra ett urval av respondenter. Vi valde elever som går sista året på gymnasiet och anledningen till det var för att de står inför ett skede i livet där de inom en snar framtid kommer bli tvungna att börja jobba eller studera vidare, vilket då innebär att eleverna naturligt börjar fundera på vad de vill göra i framtiden.

Vi valde att intervjua nio personer, som från början var tänkt att vara tio stycken. Den tionde respondenten valde att inte medverka i undersökningen, på grund av personliga skäl. En anledning till att vi från början ville ha tio respondenter var för att vi skulle få en fördelning av personer med olika kön och olika utbildningsinriktningar. Detta för att på så sätt kunna se om gymnasieungdomars tankar och handlingar skiljer sig åt när det kommer till utbildnings- och yrkesval. De olika utbildningsinriktningarna som fanns var samhällsvetenskap, medier, information och kommunikation samt beteendevetenskap. Anledningen till att antalet respondenter inte var fler än tio var för att vi inte ville få ohanterligt material till analysen vilket Trost (2010:243) menar kan bli en effekt av för många intervjuer. Han anser också att för många intervjuer kan medföra att detaljer som kan komma att spela en viktig roll vid analysarbetet kan bli svårare att se, till exempel vad som skiljer sig åt och vad som förenar.

3.6 Kontakt

När urvalet var bestämt, kontaktade vi en lärare på det samhällsvetenskapliga programmet. Han var mycket positiv till att hjälpa till och vi fick komma i kontakt med våra respondenter i god tid innan själva intervjuerna skulle utföras. Läraren blev informerad om de olika variabler vi sökte efter hos våra respondenter och vi fick sedan komma och presentera oss för eleverna. Vi berättade vilka vi var och varför vi var där. Eleverna fick sedan själva anmäla intresse. Efter detta bokade vi in tid och datum för varje enskild intervju.

3.7 Presentation av respondenter

Nedan listas alla deltagande respondenter, fem tjejer och fyra killar, och för att beakta kravet på konfidentialiteten, har vi valt att ge intervjupersonerna fiktiva namn. Vi valde att namnge respondenterna för att resultatet och analysen skulle bli mer lättläsligt. Alla respondenter läser sista året på gymnasiet vilket innebär att de är mellan 18 och 19 år. Vi ville i vår studie även

undersöka om elevernas val av inriktning var strategiskt inför framtida val av vidareutbildning eller yrke, vilket förklarar varför dessa också inkluderas nedan.

Sofia - läser beteendevetenskap som inriktning

Johan - läser samhällsvetenskap som inriktning

Niklas - läser medier, information och kommunikation som inriktning

Sara - läser medier, information och kommunikation som inriktning

Henrik - läser beteendevetenskap som inriktning

Anna - läser medier, information och kommunikation som inriktning

Martin - läser beteendevetenskap som inriktning

Lisa - läser beteendevetenskap som inriktning

Maria - läser beteendevetenskap som inriktning

3.8 Genomförande av intervjuerna

Vi valde att använda oss av intervju som datainsamlingsteknik då det är ett väl beprövat tillvägagångssätt för att samla in information om individers uppfattningar och upplevelser. Att använda sig av öppna frågor anser Corbin och Strauss (2008:27) är den mest optimala och bästa metoden för att samla in personliga upplevelser, eftersom det ger respondenterna större svarsutrymme än till exempel frågor med fasta svarsalternativ. Genom öppna frågor får respondenten möjlighet att själv uppfatta frågan och kan då ge en mer personlig bild i sitt svar. De kan även själva ställa frågor till intervjuaren om det är något de inte förstår. Även intervjuaren har möjlighet att ställa följdfrågor som passar under intervjuens gång (Corbin & Strauss, 2008:27). Under själva intervjun gav vi utrymme för varje respondent att själv utveckla sina svar vid de frågor som denne kände sig bekväm med och vi ställde fler följdfrågor till de som hade svårare att svara på en specifik fråga. Corbin och Strauss (2008:28) menar att den som ska intervjua ska vara medveten om att det finns de som har svårare att svara på frågor än andra, och då är det bra att ha följdfrågor till hjälp. Vi antog till exempel att de flesta av respondenterna skulle ha svårt att svara på vad de vill jobba med i framtiden och förberedde därför med följdfrågor som skulle kunna leda vidare till ett tänkbart framtida yrke för respondenten. Exempel på följdfrågor var vad de gjorde på fritiden, vad de hade för favoritämne i skolan och om deras kompisar visste vad de ville arbeta med i framtiden.

Platsen där intervjuerna utfördes har varit densamma. Vi hade bokat ett grupprum där det fanns ett runt bord med stolar runt om. Det var i största möjliga mån ett behagligt samtalsklimat i rummet. Det var ljudisolerat och respondenterna behövde inte känna att människor utanför kunde höra in. Det ska dock tilläggas att vid två tillfällen blev vi störda av att en lärare låste upp dörren. Vi anser dock att vårt resultat inte påverkats av dessa störmoment. Varje intervju tog mellan 30-40 minuter.

3.9 Databearbetning

Transkribering och intervjuerna har skett parallellt med varandra. Efter varje avslutad intervju lyssnade vi igenom intervjun från inspelningen och skrev ner ordagrant allt som sades i Microsoft Word. Att inte vänta tills alla intervjuer var avklarade innan vi påbörjade transkriberingarna utan istället göra det parallellt, ansåg vi var lättare för att kunna sätta sig in

i respondentens uttalande och samtidigt komma vidare i processen. Vi ville också lättare kunna se om något intressant dök upp i respondenternas svar, exempelvis fann vi att sociala medier påverkar deras tankar kring utbildnings- och yrkesval, och la då till frågan om detta i resterande intervjuer.

Vid analysen av data blev vi inspirerade av ett hermeneutiskt perspektiv, en tolkningslära. Hermeneutiken är vanlig inom human-, kultur-, och samhällsvetenskap och kopplas oftast samman med kvalitativ metod (Patel & Davidson, 2011:28f). Inom hermeneutiken ligger en tyngdpunkt vid att det är språket som ger kunskap. Det är genom tolkning av det talade och skrivna språket forskaren kan få en förståelse för andra människors och ens egen livssituation. Människors olika intentioner och avsikter som kan komma till uttryck genom språket kan också tolkas och förstås genom ett hermeneutiskt tillvägagångssätt (Patel & Davidson, 2011:29). Forskare som använder sig av ett hermeneutiskt perspektiv tar sin egen förförståelse till hjälp och ser den som en tillgång vid undersökningen av sina forskningsfrågor. Forskare pendlar mellan del och helhet och ställer helheten i relation till delarna, för att på så sätt kunna få en så fullständig förståelse som möjligt (Patel & Davidson, 2011:30).

Vi har tillämpat detta synsätt genom att först läsa igenom våra transkriberingar för att på så sätt få en förståelse för helheten. Sedan utgick vi ifrån de olika delarna i intervjun kopplat till teorin så att vi även här kunde bilda oss en förståelse. När vi till exempel ville analysera kopplingar till rubriken ”tron till den egna förmågan” lästes alla transkriberingar igenom och vi fokuserade enbart på denna del för att sedan gå vidare till nästa, så som ”samhällspåverkan” eller ”den sociala omgivningens påverkan”. De olika förståelserna har sedan ställts mot varandra och skapat en helhet, som i vårt fall utgörs av syftet med studien. Detta tillvägagångssätt använde vi även när vi ville förhålla oss till intervjupersonernas synvinklar. Vi ställde deras synvinklar i förhållande till våra egna synsätt, alltså vår förförståelse, för att kunna koppla det till vårt syfte.

Redan vid intervjutillfället kunde vi se tydliga teorikopplingar, medan andra har växt fram under själva bearbetningsprocessen. Ett exempel på vårt hermeneutiska tillvägagångssätt visas nedan.

Citat från intervju:

”... Ja, men det är väl typ lite mina föräldrar då eftersom att dom, att dom också har dom utbildningarna som jag också kan tänka mig. Men sen även typ [...] jag kollar på massa serier och sånt och ser om dom jobbar med något kul där som man tänka sig. Eller om man kollar på tv och vanliga dokumentärer, mycket sånt runt där. Mycket media och sånt, vad folk jobbar med där. Då får man väl lite inspiration ifrån det.

Den gråmarkerade texten är en klar koppling till hur den sociala omgivningen samt sociala medier och media kan påverka ungdomars framtida utbildning och yrkesval. Det här kan vi koppla ihop med vårt syfte, vår helhet, eftersom att vi har plockat isär delar ifrån helheten för att sedan återkoppla dem igen.

3.10 Tillförlitlighet och giltighet

Ett vanligt förekommande problem vid kvalitativa studier, är trovärdigheten. För att studien skall framstå som trovärdig måste det framgå att data är insamlat på ett sådant sätt att det blir tydligt för andra som vill använda sig av forskningsresultaten, att framtagen data är relevant för forskningsfrågan (Troost, 2010:133f). För att detta ska kunna ske brukar fokus läggas på reliabilitet och validitet. Dessa två begrepp härstammar från den kvantitativa metodologin, och Troost (2010:133ff) menar att det är bättre att kalla dem för tillförlitlighet och giltighet vid kvalitativa studier. Till skillnad från reliabilitet och validitet så handlar tillförlitlighet och giltighet mer om hur individen uppfattar olika ord, fenomen eller händelser. Exempelvis om intervjuaren frågar hur respondentens familj ser ut, vill denne ha svar på hur just respondenter ser på sin egen familj, inte begreppet i största allmänhet. Därför har vi valt att använda oss av tillförlitlighet och giltighet eftersom det kan anses olämpligt att kvantitativt försöka mäta reliabilitet och validitet vid en kvalitativ studie (Troost, 2010:133).

Giltighet, motsvarande validitet, är ett mått som mäter huruvida intervjuaren undersöker det denne avser att undersöka (Patel & Davidson, 2011:102f). Giltighet kopplat till kvalitativa studier menar Troost (2010:133) är en strävan efter att kunna ta reda på, komma åt eller få veta något specifikt. Vad en intervjuperson menar med, uppfattar eller tolkar ett ord, händelse eller företeelse.

När vi kontaktade läraren och eleverna, var vi noga med hur vi formulerade vad undersökningen skulle handla om, då vi i så liten utsträckning som möjligt ville påverka elevernas tankar om ämnet. Troost (2010:125) menar att ett samtycke som inhämtas av respondenter innebär att undersökningen och intervjuens syfte förklaras innan själva intervjun. Här gäller det att hitta en bra balans mellan att delge så pass mycket information så att respondenten förstår vad intervjun handlar om, samtidigt som intervjupersonens föreställningar om ämnet inte får påverkas och styras av intervjuaren eller forskaren. Hade vi till exempel nämnt de olika påverkansfaktorerna vi ville undersöka, som till exempel den sociala omgivningen, kunde det ha medfört att elevernas tankegångar blev påverkade att tänka i de banorna, alltså hur de blir påverkade av sin sociala omgivning. Respondenten bör informeras om endast det viktigaste, vilket i vårt fall var att förklara undersökningens syfte som handlade om ungdomars val av framtida yrke och utbildning samt vad de har för bild av olika yrken.

Reliabilitet, handlar om huruvida en fråga kan få samma resultat, eller om respondenten skulle svarat annorlunda, vid ett annat tillfälle eller med en annan intervjuare (Kvale & Brinkmann, 2014:295). Vid kvalitativa studier blir detta en aning missvisande eftersom människor är icke-statiska och är ständigt deltagare i processer, vilket i sin tur innebär att den givna frågan inte alls behöver generera samma svar varje gång frågan ställs. Idén med

reliabilitet vid kvantitativa studier bygger på att göra mätningar, att mäta värden på variabler, till skillnad från kvalitativa intervjuer där en förståelse för intervjupersonens tankar, känslor och beteenden eftersträvas. Hög grad av reliabilitet förutsätter hög grad av standardisering, medan kvalitativa intervjuer förutsätter låg grad av standardisering. Felsägningar eller missuppfattningar bör noteras och registreras av en skicklig intervjuare (Trost, 2010:132) eftersom intervjuaren då har möjlighet att ställa om frågan eller ställa följdfrågor för att respondentens svar ska kunna bli så användbara som möjligt vid analysen. Om respondenten missuppfattar frågan och svarar på något helt annat kan det leda till att svaret i sig inte blir användbart i analysarbetet eftersom det inte längre berör studiens syfte.

Det finns istället tre komponenter inom begreppet tillförlitlighet, reliabilitetens motsvarighet, som har betydelse för kvalitativa intervjuer. Dessa komponenter är kongruens, precision och objektivitet. Med kongruens menas att det ska finnas en likhet mellan olika frågor som är menade att undersöka samma sak, intervjuaren ställer olika frågor om samma ämne för att på så vis kunna få en djupare och bredare förståelse kring intervjupersonens svar. Precision har att göra med hur intervjuaren registrerar svar, hur denne går till väga rent konkret (Trost 2010:131f). Objektiviteten i anslutning till intervjuer är inte längre förknippat med att vara totalt opartisk, utan det kopplas till att som intervjuare ha hög grad av empati. Empati i det här sammanhanget innebär att intervjuaren ska sätta sig in i och förstå respondentens situation istället för att lyssna till sina egna åsikter. En intervjuare ska i så stor utsträckning som möjligt försöka undvika att påverka intervjupersonerna med sina egna åsikter, för att på så sätt lättare kunna få fram och förstå den intervjuades föreställningar om olika fenomen eller företeelser (Trost, 2010:134).

De tre komponenterna kongruens, precision och objektivitet har vi beaktat genom att vi har använt oss av samma huvudfrågor till alla intervjupersoner, för att sedan kunna anpassa följdfrågorna efter varje respondent beroende på i vilken riktning samtalet ledde. Alla svaren har även registrerats likadant under alla intervjuer, det vill säga med hjälp av inspelningar och stödanteckningar. Stödanteckningarna hade som funktion att användas som reserv ifall det skulle hända någonting med ljudinspelningarna av intervjuerna. Efter varje intervjutillfälle fördes även en diskussion om vad som framkommit under intervjun, för att säkerställa att vi båda två uppfattat och registrerat svaren på likartade sätt. För de mesta hade vi uppfattat svaren på liknande sätt, men det kunde även förekomma situationer där vi hade uppfattat respondenternas svar på skilda sätt. Det såg vi som användbart till analysarbetet då det blev lättare att föra en diskussion kring resultatet. Kongruensen har vi även förhållit oss till på sådant vis att vi ställde olika frågor om samma sak, till exempel tron på den egna förmågan, för att kunna få en djupare förståelse om fenomenet. Detta kan även kopplas till giltigheten då det blir lättare att undersöka det som avses att undersöka om det finns fler frågor kopplade till samma fenomen. Vi anser även att frågorna i intervjuguiden inte kan kopplas till våra egna åsikter kring ämnet, då frågorna inte kan anses vara ledande. Även följdfrågorna ställdes på ett sådant sätt att ledande frågor inte förekom för att inte påverka de intervjuades tankegångar, och vi har därmed även förhållit oss till objektiviteten.

3.11 Etiska aspekter vid intervjuerna

Intervjuaren måste ta hänsyn till vissa grundläggande etiska principer så som frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet så att respondenten kan behålla sin integritet även efter intervjun är färdig (Trost, 2010:124ff). Läraren som vi tog kontakt med spelade även en viktig roll för de etiska principerna. Trost (2010:124) menar att vid undersökningar på skolor eller anstalter bör ansvariga vara informerade om undersökningen skall utföras på individer inom dennes ansvarsområde. Detta har vi tillgodosett genom att vi gick genom läraren för att få tag på elever att intervjuas. Det kan även uppstå etiska problem under intervjun, så som känsliga frågor som respondenten kan känna sig obekväma att svara på. Därför är det viktigt att förvarna respondenten och klargöra vilka rättigheter denne har under intervjuns gång (Kvale & Brinkmann, 2014:99f). Vi tog hjälp av Vetenskapsrådets (2011) riktlinjer (se bilaga 1) som består av fyra huvudkrav när vi skulle läsa upp de rättigheter som våra respondenter hade. Dessa krav är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Patel & Davidson, 2011:62f).

Informationskravet innebär att forskaren ska informera respondenterna om studiens syfte och vad arbetet går ut på (Vetenskapsrådet, 2011:7). Samtliga som blev tillfrågade blev informerade av uppsatsens syfte genom mailet som läraren läste upp för dem. Respondenterna blev även informerade av oss precis innan intervjuerna om deras rättigheter som medverkande i en undersökning.

Samtyckeskravet innebär att deltagandet i undersökningen är helt frivilligt och de kan själva avbryta intervjun om de så önskar (Vetenskapsrådet, 2011:9). När vi besökte klassen första gången, frågade vi eleverna om det fanns några frivilliga som ville ställa upp. Precis innan intervjun med varje respondent, läste vi igenom informationsbrevet (bilaga 1) där information om frivilligheten till deltagandet står. Vi frågade även om varje respondent godkände att vi spelade in intervjun.

Konfidentialitetskravet innebär att uppgifter om de deltagande ska ges största möjliga konfidentialitet och att personuppgifter inte får lämnas ut så att obehöriga kan ta del av det (Vetenskapsrådet, 2011:12). Vi har inte angett respondenternas riktiga namn i undersökningen och inte heller gymnasieskolans. I analysen benämns den istället som ”gymnasieskolan X”. Platsen vi valde att utföra våra intervjuer på var enskild från övriga elever och lärare i skolan, vilket minskade risken för att respondenterna skulle känna sig observerade av utomstående. Ingen annan än vi har lyssnat på intervjuerna och på så sätt kunnat identifiera deras röster, vilket innebär att vi även uppfyllt konfidentialitetskravet i vår uppsats.

Nyttjandekravet innebär att insamlade uppgifter om enskilda individer endast få användas i forskningssyfte (Vetenskapsrådet, 2011:14). Det här kravet kan anses vara uppfyllt då allt insamlat material kommer raderas efter uppsatsen är klar och godkänd.

4. Analys och Resultat

I detta kapitel kommer det analyseras och redogöras för undersökningens resultat med hjälp av och utifrån den teoretiska referensramen. Analysen och resultatet är även utformad för att kunna besvara undersökningens frågeställningar.

Precis som Sjöstrand (1980:37ff) menar, finns det många faktorer som påverkar dagens ungdomar att välja sitt framtida yrke. I denna studie framkom det att respondenterna blev påverkade främst av sina nära och kära, så som föräldrar och syskon. Det fanns även de som uttryckte vänner och sin egen förmåga som den viktigaste faktorn som påverkar hur deras framtid kommer se ut. Personlighet och den egna förmågan går hand i hand, då respondenterna kopplade ihop sin personlighet med sin egen förmåga. Det kan handla om den begåvning de anser sig ha i exempelvis vissa ämnen, eller att respondenterna ansåg sig vara mer teoretiska eller praktiska av sig och vad de anser att de är kapabla att klara av (Smith, 2003:24). Lundahl (2010:21-33) säger precis som Sjöstrand (1980:25 & 37-40) att samhället, familjen men även olika brytpunkter i livet kan komma att påverka ungdomar i deras framtida yrkesval. Beroende på vad de tidigare varit med om i sin uppväxt, kommer det påverka ungdomarna i deras framtida yrkesval. Precis som respondenterna i den här studien påvisade, var det många av dem som menade att de blivit influerade av vad de varit med om tidigare i livet, till exempel sommarjobb, extrajobb, intressen och vad de tyckte om för ämnen i grundskolan. Dessa faktorer har idag påverkat ungdomarna att exempelvis välja gymnasium, det samhällsvetenskapliga programmet och deras inriktning, men även påverkat dem i deras tankar om vad de vill jobba med i framtiden. Vissa av respondenterna, exempelvis Henrik menade att han helt bytt bana sedan högstadiet, då han ville bli polis, till att nu blivit intresserad av försäljning. Henrik har kommit till insikt att han är duktig på att sälja in saker hos människor och har med det insett sina förmågor (Bandura, 1997:37).

... som sagt, jag har varit jätteinne på Polis och polisycket, men nu börjar det avta. Nu är jag lite mer inne på att bli säljare. Det är ju också jättebrett... men fastighetsmäklare är jag lite inne på och det är ju också en typ av försäljare. (Henrik)

4.1 Ungdomars tankar kring yrkesval då och nu

Caplow (1964:215) menar, att förr i tiden var det mer vanligt att ungdomar, främst sönerna, tog över sina föräldrars yrken. Då var det inte lika vanligt att ungdomarna tog egna beslut eller gjorde egna val. Det var redan förutbestämt sedan födseln, exempelvis om föräldrarna var bönder och arbetade på en bondgård. Då var det väldigt vanligt att barnen tog över yrket när denne klev in i vuxenlivet efter sina avslutade skolår. Utifrån denna studie kan det visas skillnader från förr och hur det ser ut idag, men det kan även utläsas en liknelse. En skillnad är att ungdomarna inte tar över sina föräldrars yrken i samma utsträckning och många menar att de inte alls vill jobba med samma sak som deras föräldrar, till exempel Henrik som inte vill bli läkare likt sina föräldrar eller Maria som inte vill gå i sina föräldrars fotspår och bli civilekonom. En annan skillnad är att förr var det inte lika vanligt att utbilda sig, vilket gjorde det mindre möjligt att välja ett högkvalificerat yrke. Många jobbade sig upp på de höga positionerna och det tog många år innan de kunde nå toppen eller ett högavlönat arbete. Den

liknelse som vi kan utläsa utifrån studien är att vissa ungdomar tenderar att följa sina föräldrars fotspår. En del föräldrar trycker på lite extra att deras barn ska vidareutbilda sig, precis som de själva har gjort. Andra visar även att de är intresserade av liknande yrken som deras föräldrar arbetar med. Sofia är ett exempel på denna liknelse. Hon har funderat på att läsa till socionom och tycker om psykologi- och sociologiämnen i skolan, vilket kan likställas med vad hennes föräldrar arbetar med. Båda hennes föräldrar är utbildade socionomer och precis som Hodgkinson och Sparkes (1997:33) menar, hänger yrkesvalet ihop med individens familjebakgrund och livshistoria.

Jag ändrar mig typ jämt men jag vill gå på universitet. Jag vill läsa socionom eller beteendevetare [...] Mina föräldrar är ju socionomer i grunden.

Sammantaget kan det sägas att eftersom många känner att de blir påverkade av sina föräldrar i sitt val av yrke, kan det även handla om att det finns likheter med hur yrkesval gjordes förr. Hur mycket har egentligen förändrats? På grund av samhällets utveckling, har utbildning blivit en bidragande faktor till att kunna arbeta med det man önskar idag, och det är en stor utveckling från hur det såg ut förr. Ungdomarna förr i tiden (Caplow, 1964:214f) tog över sina föräldrars yrken, men idag tar de över utbildningen istället. De utbildar sig till viss del till något liknande som sina föräldrar. Det ska dock även tilläggas att idag handlar yrkesvalet väldigt mycket om det egna valet (Mattson (1984:69f), vilket även framkommer i denna studie, eftersom respondenterna lägger stor vikt vid att välja ett tänkbart framtida yrke som de själva anser vara intressant.

4.2 Ungdomars uppfattning om arbetsmarknaden

Det framkom under intervjuerna att samhället och kommunen respondenterna bor i, erbjuder ungdomar sommarjobb. Genom dessa jobb får ungdomar en större förståelse för vad som verkligen väntar dem senare i livet. Dock tillade respondenterna att de inte fått med sig de erfarenheter som de hade hoppats på. De fick inte tillfredsställande arbetsuppgifter och de fick dålig lön för det arbete de utförde. Dessa faktorer har påverkat dem negativt, vilket har resulterat i att de fått en missvisande bild och uppfattning om de yrken kommunen erbjuder.

Jag har haft ett sommarjobb på en fritidsgård [...] det var inget större.. förberedelser för ett riktigt jobb var det väl inte. Så det är väl de erfarenheterna jag har inom det. (Niklas)

Sommarjobben har inte varit jättetuffa egentligen, för de har varit kommunalt då. Man städar liksom så... eh... äldrevården var bara tråkigt [...] Det jag har lärt mig är att äldrevården vill jag inte till igen. I alla fall inte kommunalt. (Henrik)

Likt det Gottfredson (1996:182) säger, kan ungdomarna få en missvisande bild av arbetslivet beroende på exempelvis vad deras föräldrar arbetar med och hur deras föräldrar lyckats göra karriär eller inte. Eller som i det här fallet, där samhällets påverkan är att försöka få ungdomar att se hur kommunalt arbete verkligen fungerar. De uppfattningar respondenterna fått av samhällets sommarjobbserbjudanden är också ett exempel på vad Bentolila et al (2010: 21 & 29) säger om lättillgängliga arbeten, att deras olika jobb har genererat relativt låg lön. Deras studie visar att ungdomar tenderar att välja lättillgängliga arbeten före arbeten där deras kompetens kan utnyttjas till fullo, vilket i sin tur oftast leder till lägre lön. Vi kan dock

argumentera för att gymnasieelever som inte har speciellt mycket arbetslivserfarenhet eller fullbordad gymnasieutbildning, inte heller har de valmöjligheterna att välja arbeten utifrån sin kompetens.

Den här studien visar att respondenterna till viss del saknade förståelse för hur arbetsmarknaden fungerar. Många av dem har ingen arbetslivserfarenhet eller endast lite erfarenhet av extrajobb eller tidigare sommarjobb. Det som många tänker göra direkt efter studenten är att ta något eller några år ledigt från studierna för att göra något som de anser roligt, exempelvis har Lisa planerat att resa till Australien för att jobba ett tag. Både Sara och Anna bland andra har planer på att flytta till Norge för att jobba ihop lite pengar för att sedan ge sig ut och resa. Vi frågade även vilka olika jobb de hade sökt och vad de tror att de kan få för jobb, och alla svarade servicejobb och restaurangjobb, med andra ord okvalificerade yrken som inte direkt kräver någon vidareutbildning på högre nivå (Gillberg, 2010:97f).

Direkt efter student så har jag sökt jobb i Norge[...] det är på en nöjespark, så här man kan antingen vara servitris eller ja så i kassan eller vara kock, typ som McDonald's liknande. Eller så kan man stå vid attraktioner eller leka med barn. (Sara)

När de kommer ut och arbetar med dessa okvalificerade yrken, kan det innebära att det bidrar till att de får med sig yrkeserfarenheter och får då en djupare förståelse för vad som väntar dem, men det skulle även kunna hjälpa dem att hitta sitt framtida drömyrke. Kanske inser de att det är försäljning som är deras grej, och att det är det som de ska utbilda sig till, eller så inser de att det absolut inte är något för dem. Oavsett vilket, kommer det bli lättare för dem att göra sina yrkesval.

Antagnings- och urvalskriterier har också kommit att få stor betydelse när det gäller val av framtida utbildning eller yrke. Kriterierna avgör vilka som är behöriga för att läsa ett specifikt program på en högskola eller ett universitet. Även arbetslivserfarenhet kan komma att få en stor betydelse vid ansökan till högre utbildningar (Härnqvist, 1980:160f). Under de år som respondenterna ska arbeta och resa, kommer de få med sig både livserfarenheter och arbetslivserfarenheter som kan komma att påverka vad de i framtiden vill arbeta med. Watts (1980:108) menar att ungdomar som väljer att utbilda sig på högre nivå, kommer få det lättare att nå sitt drömyrke i framtiden. Vidare menar Watts (1980:108) att ungdomar i gymnasiet som får valmöjligheter att välja ämnen själva, i större utsträckning kommer uppnå full kompetens och därmed fullborda sin väg att nå sitt framtida yrke. Att läsa vidare på högre nivå kan likställas med ett krav idag, då de flesta arbeten kräver akademisk utbildning. För att kunna få ett jobb som en person ska trivas med, och känna att denne klarar av och får önskvärd lön för, krävs en sådan utbildning. På så vis kan samhället vara en faktor som påverkar ungdomars val av yrke, då det finns så kallade påtryckningar om att människor bör läsa vidare för att få ett bra och kvalificerat arbete (Härnqvist, 1980:154f). Samtliga av respondenterna uttryckte att det är väldigt viktigt med den fortsatta utbildningen och att de behöver läsa vidare på högskola eller universitet för att bli nöjda med sig själva och få ett arbete som de trivs med.

Alltså jag tycker det är väldigt viktigt, för jag tror inte jag riktigt skulle kunna lyckas och göra karriär i livet bara genom en gymnasieutbildning. Så ja... jag vet ju själv att jag kommer läsa vidare för jag skulle inte vara nöjd med mig själv annars. Så ja det är viktigt. (Maria)

Ungdomarna i denna studie visade även på en medvetenhet vad gäller funktionen de har som samhällsmedborgare (Gillberg, 2010:74). De inser att de behöver ett arbete för att kunna överleva, men också för att kunna självförverkliga sig, att de bidrar med något gott till samhället. Niklas visar på denna medvetenhet när han säger:

Har du inget jobb så har du ingenting typ egentligen... (Niklas)

Gillberg (2010:78 & 83f) nämner att det är viktigt att kunna kombinera arbete, familjeliv och fritid för att kunna öka individens tillfredsställelse. Detta har visat sig även i denna studie. Sofia och Johan förklarade till exempel att de inte vill göra karriär innan de skaffar familj. De flesta menade att de inom en femårsperiod vill utbilda sig på högskola eller universitet och vissa ville efter detta satsa mer på karriär och andra på att skaffa familj. Som Gillberg (2010:94f) skriver, träder ungdomarna in i vuxenlivet allt senare, och ungdomsåren blir allt längre. Mycket beror på den samhällsutveckling som ständigt pågår och det blir allt mer vanligt att människor läser vidare på högskola eller universitet. Många människor definierar vuxenlivet som den tid efter skolgången där arbete blir den vardagliga sysslan. Det är också då de flesta bildar familj och börjar stadga sig (Gillberg, 2010:94f).

Mattson (1984:69f) menar att yrkesval som görs idag, handlar om att individen själv ska bestämma sig för sitt framtida yrke. De flesta av våra respondenter uttryckte att ingen av dem var helt säker på vad de ville jobba med. Ingen av dem hade ett bestämt yrke som de ville utbilda sig till, utan det var snarare områden som de var intresserade av och som de visste att de ville bygga vidare på. Både Martin och Henrik uttryckte till exempel ett intresse för försäljning men visste inte vad för slags försäljare de ville bli. När ungdomar inte vet vad de vill bli, tenderar även deras ungdomsår att bli längre då de skjuter fram högre studier till ett senare tillfälle. I och med det, kan även familj bli något som många kommer vänta med och skaffa.

Samtliga respondenter berättade att de nyligen har varit på öppet hus på ett universitet för att få information och inspiration om olika högskole- och universitetsutbildningar som de kan tänka sig att vilja utbilda sig till i framtiden. Respondenterna kände sig väldigt nöjda med detta tillfälle och såg det som en stor möjlighet för dem att kunna få en större inblick i vad det finns för olika program på ett universitet. Här erbjuder samhället en möjlighet för ungdomar som närmar sig studenten och som inom en snar framtid ska söka sig in på högskolor eller universitet. De hjälper ungdomar att öka förståelsen för hur lätt eller svårt det är att söka in på sina gymnasiebetyg men även att det finns möjlighet att göra ett högskoleprov. För att ta reda på vad de verkligen vill arbeta med i framtiden och därmed också läsa på högskola eller universitet, behövs dagar som dessa, där ungdomar, men även andra vuxna som bestämt sig för att läsa vidare under ett senare skede i livet, ska få möjlighet att få komma och lyssna och

ta till sig information för att på så sätt lättare kunna ta ett rationellt beslut om sin framtid. All information är viktig eftersom information påverkar beslutsfattandet.

4.3 Sociala medier och media

Sociala medier och media, så som bloggar, serier, tv och filmer, är något som alla respondenter känner att de kan bli inspirerade av, vissa mer än andra. Sofia, Sara och Henrik antydde att de kände att de blev väldigt påverkade och inspirerade av tv, serier och filmer.

...jag kollar ju på massa serier och sånt, och ser om de jobbar med något kul där som man kan tänka sig. Eller om man kollar på TV eller vanliga dokumentärer, mycket sånt runt där. Mycket media och sånt, vad folk jobbar med där. Då får man lite inspiration från det.
(Sofia)

Hoffner et al (2006:3ff) menar att tv-program kan komma att påverka ungdomars framtida yrkesval. Det kan styrkas i denna studie då respondenterna uttrycker att de blir inspirerade av olika tv-program, så som serier, dokumentärer och filmer på så sätt att de olika programmen ger respondenterna en inblick i olika yrken och vad de kan innebära att arbeta med det. Till viss del kan det även motivera respondenterna till att senare försöka få högt uppsatta arbeten när de i olika filmer och serier får se olika karaktärers resor till toppen på karriärstegen. Henrik som innan gymnasievalet ville bli polis blev inspirerad av polisyrket från filmen och boken ”*snabba cash*”. Polisyrket tilltalade honom och han kände redan då att han ville läsa beteendevetenskap eller juristlinjen på gymnasiet. Att det sen föll på just beteendevetenskap var för att han dels fick råd från studie- och yrkesvägledaren om att välja beteendevetenskap eftersom studievägledaren tyckte att den inriktningen var mest passande och dels för att Henrik kände att han även kunde använda sig av det utanför skolan, att förstå människor i olika situationer. Dock tillade han att han förstår att filmer och serier är ganska förskönade och det framstår alltid att vara perfekt, precis som Sjöstrand (1980:27f) beskriver i anknytning till realitetsfasen, att individer har börjat urskilja vilka begränsningar som finns. Henrik tar upp exemplet om ”*snabba cash*” som en påverkansfaktor till varför han ville utbilda sig till polis men desto äldre han har blivit, desto mer har han även börjat inse att det finns vissa begränsningar och att det inte alls var det han var intresserad av, utan försäljning istället. Att han sedan berättade att han vet med sig att sociala medier och media gärna förskönar en aning och att allt som visas inte alla gånger stämmer, är ytterligare ett tecken på att han kommit in i realitetsfasen (Sjöstrand, 1980:27f) och Gottfredsons (1981:556f) sista fas, orientering till det inre. Henrik inser att polis inte passar det unika jaget och det är inte längre är ett yrke som han eftersträvar att utbilda sig till.

Respondenterna hade ingen aning eller väldigt lite förståelse för hur lätt eller svårt det kan bli att söka in på högre utbildningar eller få ett jobb. De angav även att de inte försökt ta reda på den information som finns om olika utbildningar och yrken, förutom när de fick möjlighet att besöka ett universitet. I och med att de flesta i dagens samhälle dagligen kommer i kontakt med sociala medier och media, blir de även omedvetet influerade och påverkade av dessa. Den utvecklade teknologin som finns, gör det även lättillgängligt för dagens ungdom att ta reda på och undersöka huruvida lätt eller svårt det kan vara att söka in på akademiska utbildningar. Som Gillberg (2010:78 & 83f) menar lever vi idag i ett nätverkssamhälle och de individer

med god förmåga att själva utveckla och anpassa sin kompetens, är även de som har bäst möjlighet att klara sig.

Gottfredson (1981:569f & 2002:100f) anser att ungdomar saknar den information de behöver för att ta ett rationellt beslut som passar dem och vad de egentligen är villiga att våga satsa på. Ju mindre de vet om de olika alternativ som finns, desto svårare blir det för ungdomarna att välja ett yrke som passar deras personlighet och deras förmågor. Som respondenterna i den här undersökningen antyder, är de inte speciellt intresserade av att ta reda på de alternativ eller den information som finns för att hitta det mest lämpliga yrket som passar den egna individen bäst. Detta på grund av att det i första hand får information från sin närmsta sociala omgivning och nöjer sig med den. Då kan frågan ställas, har dagens ungdom blivit lat? På grund av all teknik och den tillgång till information som finns, kan det istället bli motsatt effekt. Det kan handla om att dagens ungdom inte känner sig villig att ta reda på saker för att de vet att informationen finns där och det är inga problem att ta reda på den. Det kan också bero på att informationen som ungdomarna lätt kan leta upp själva blir för övermäktig, det kan bli svårt att sälla bort och hitta den mest relevanta informationen. Sedan menar respondenterna att eftersom deras föräldrar vet mer om samhället och arbetsmarknaden i stort, tenderar de att vända sig till dem först för att ta reda på mer information. De känner att de blir mer inspirerade av sina föräldrar, vänner och bekanta framför sociala medier och media.

4.4 Ett genusperspektiv

Fransson och Lindh (2004:45) menar att vi idag lever i ett könssegregerat samhälle där det råder ojämn fördelning mellan könen på olika arbetsplatser. Som Ahlgren (refererad i Fransson och Lindh, 2004:45) säger, om att killar och tjejer väljer utifrån vad som förväntas av deras kön, väljer tjejer mer "kvinnliga" yrken som att utbilda sig till sjuksköterska och killar mer "manliga" yrken, som polis eller snickare. Förr i tiden var det mer vanligt att killar och tjejer började arbeta med yrken som var anpassade till deras kön, män arbetade som snickare och bonde (Caplow 1964:214f) och kvinnor arbetade som städerska eller sjuksköterska. I den här studien framkommer det att respondenterna inte har, eller i väldigt liten utsträckning, ser yrken som könsbundna. Sofia berättade att hon var intresserad av polisycket, vilket skulle kunna anses vara ett mer "manligt" yrke. Har det blivit mer okej att utbilda sig till vad som anses vara det motsatta könets yrkeskategori? Här kan den information som finns tillgänglig påverka huruvida ungdomar tenderar att välja ett framtida yrke. Sofia berättade att hon blev intresserad av militär när hon var på en yrkesdag i skolan, där de fick lyssna på olika yrken.

Och sen militär kommer från när vi hade en yrkesdag typ här i skolan. Och då var vi typ och lyssnade på, jag och en kompis gick på militär typ och då blev jag intresserad av det. Innan det hade jag tänkt polis och sånt och lite grejer så. Och så fick jag upp ögonen för det. (Sofia)

Här har vi ett exempel på att vissa människor inte alls väljer utifrån vad som förväntas av deras kön, utan vad som faktiskt faller dem i smaken, vad de själva är intresserade av och vart de har fått sin information ifrån. Informationen kan bidra till att könsskillnaderna blir allt mindre i samhället i och med att den information som finns varken riktar sig till killar eller

tjejer. Information och kunskap kan även förebygga fördomar och göra så att olika yrken inte anses som lika manliga eller kvinnliga. Att ungdomarna inte överväger att välja yrken som förväntas av deras kön stämmer inte överens med vad Ahlgren (refererad i Fransson & Lindh 2004:45) säger om att ungdomar inte väljer utifrån deras begåvning eller intresse, utan utifrån vad som förväntas av deras kön. Niklas berättar till exempel att han kommer välja ett yrke mer utifrån vad han själv är intresserad av och inte vad som förväntas av honom.

Ja... det är väl det personliga intresset och... att... asså jag känner att jag vill inte hålla på med något i framtiden som jag inte tycker om liksom. Jag går på det jag känner är kul och samtidigt tjänar pengar på, lite så. (Niklas)

Samhällsvetenskapliga programmet och dess inriktningar kan anses vara könsneutrala och det blir svårt att anta att programmet och inriktningarna skulle vara bundet till ett specifikt kön. Därför kan det heller inte visa på att personer som läser det här programmet, vid ett senare skede i livet skulle välja ett yrke utifrån sitt kön. Detta är motsatsen till vad Fransson och Lindh (2004:45) säger angående könsskillnader i val av inriktning inom samma utbildning. Programmet ger ungdomarna en bredare och vidare bild av arbetsmarknaden i och med samhällsvetenskapliga programmet inte är riktat åt några specifika yrken. Ungdomarna känner sig inte bundna av att välja det ena eller andra yrket, alla yrken passar vilket kön som helst. Det kan styrkas i denna studie eftersom ingen av respondenterna nämnde att de ville bli verksamma inom ett specifikt manligt eller kvinnligt yrke tillhörande deras kön. Det kanske är sådana program som samhället bör utvidga och satsa mer på i framtiden för att främja ytterligare jämställdhet ute på arbetsmarknaden och på så sätt försöka få bort den könssegregerade arbetsmarknaden.

Holt (2012:141, 146ff) menar att killar har en mer rak väg fram till sitt val av framtida yrke inom tekniska ämnen, och de når sina mål snabbare. Hon anser att de oftast väljer ett yrke som de i tidig ålder redan har ett intresse för. Exempelvis diskuterar hon i sin studie att killar har ett större intresse för teknik som de sedan tar med sig och satsar på under gymnasietiden och i ett framtida yrke. Niklas är ett tydligt exempel på att Holts (2012:141, 146ff) tes stämmer även i denna studie och att det kanske är killar som har lättare att bestämma sig för ett yrke som de sedan satsar på helhjärtat hela vägen fram. Killarna i den här studien har en klarare bild av vad de senare vill arbeta med, i förhållande till tjejerna, förutom Sara som är den enda av tjejerna som har en förhållandevis klar bild över vad hon kan tänka sig att arbeta med i framtiden, nämligen något inom media. Likt killarna har Sara ett starkt intresse för media som på så sätt kan ha påverkat hennes tankar inför framtida yrken. Niklas har också ett stort intresse för media, och håller även på med media och filmning på sin fritid. Han är helt säker på att det är något inom media och kommunikation som han vill jobba med i framtiden. Johan är ett annat exempel, då han vill satsa på sitt sportintresse som han haft sedan han var liten. Han berättar att han vill jobba med sport, inte att utöva den men han vill gärna jobba som sportjournalist.

I och med att killar blir mer influerade av sina fäder, syskon och vänner i tidig ålder och tar med sig sina intressen även upp i tonåren och vuxenlivet, tenderar de att göra ett passivt val

av exempelvis gymnasium. Det innebär att de inte reflekterar i någon större bemärkelse över vad de ska välja utan valet ter sig från början självklart. Tjejer däremot, menar Holt (2012:141, 146ff) gör ett mer aktivt val då de inte har med sig lika starka intressen upp i tonåren och närmare vuxenlivet. Tjejer har istället en tendens att reflektera mer över sina olika alternativ, så som vad vännerna väljer och vilka ämnen de känner sig duktiga i, för att sedan kunna bestämma sig för vilket val som känns mest rätt och passande. Är tjejer då mer realistiska i sina yrkesval än killar? Enligt SOU (2004:43:119) kan det vara så att tjejer är mer realistiska i sitt tänkt kring framtida utbildning och yrke då de vid en högre ålder har insett vilka yrken som anses vara mer realistiska att utbilda sig till jämfört med vid tidigare ålder. Detta syns i denna studie, då tjejerna vid frågan om vad de drömmer om att arbeta med i framtiden, anger mer traditionella yrken som svar, så som läkare eller psykolog. Killarna däremot ger mer otydliga svar, som att uppfinna något revolutionerande kopplat till deras intressen, vilket skulle kunna anses vara svårare att lyckas arbeta med i framtiden. Holt (2012:141ff) för däremot ett annat resonemang, där hon menar att det inte alls behöver betyda att tjejer är mer realistiska i sitt tänk på grund av att de väljer exempelvis gymnasium på ett aktivt sätt. Hon menar att killar tenderar att ta med sig sina intressen, som teknik och hantverk, när de ska välja yrke i större utsträckning. Sara som till exempel nämner handboll som ett intresse anser inte att detta är något hon vill satsa på. Dels för att hon inte vill förstöra avkopplingen som fritidsintresset ger henne och dels för att hon inte anser det vara ett realistiskt yrkesval. Samma sak gäller Lisa som har ett stort intresse för musik, och Anna som är intresserad av mode.

Jag är ganska estetisk av mig i min personlighet. Jag sjunger väldigt mycket, går på kulturskolan och så brukar jag extraknäcka som det ibland, på olika tillställningar [...] Jag vill gärna hålla de estiska intressena på sidan, just därför. Att bara ha det som avkoppling, det ska liksom inte vara någon press i det, och det tror jag är viktigt att man har. (Lisa)

När respondenterna i den här studien förhåller sig till olika yrken kategoriserar de dem inte utifrån könstillhörighet, som tidigare nämnts, de ser inte olika yrken som könsbundna. Den enda som utmärker sig är Maria då hon berättade att när hon stod inför val av gymnasium, valde hon utefter vad hennes kompisar valde, och att hon förmodligen valt ett yrkesförberedande program om hennes kompisar hade gjort det, även om hon inte var speciellt intresserad av det. Maria menar att hon absolut inte ville läsa teknik eller något yrkesförberedande gymnasieprogram, som exempelvis VVS-montör eller frisör. Hon tillade också att om majoriteten av hennes kompisar valt just frisör, hade hon nog övervägt att gå det. Frisör ses som ett mer feminint yrke och det skulle kunna vara därför hon hade kunnat överväga att gå det. VVS-montör ses som ett mer manligt yrke och det föll bort direkt. Det skulle kunna likställas med hur Caplow (1964:214f) beskriver hur ungdomar blev tilldelade yrken utifrån deras kön. Om Maria hade varit en kille, hade hon förmodligen sett VVS-montör som ett mer acceptabelt alternativ.

...asså att läsa teknik och så, tyckte jag var för svårt för mig, och sen att bara rikta in sig på frisör eller VVS-montör och så. Det visste jag alls att jag inte ville bli, så det var lite mer samhälls och ekonomi som jag lockades mot personligen. (Maria)

4.5 Gymnasievalet och vänners påverkan

Super (1980:286) menar att alla beslut som tas i livet är en utvecklingsprocess och som pågår hela livet. Gymnasievalet är ett första val av framtida yrke och det gäller att i största möjliga mån välja det som individen själv anser är rätt och roligt. Alla val en person gör, avgör utfallet av framtida yrke (Sjöstrand, 1980:24ff & Gottfredson, 2002:93ff). Hodgkinson och Sparkes (1997:38ff) anser, precis som tidigare nämnts att olika brytpunkter i livet avgör hur ungdomar tenderar att välja sitt yrke. Vilket innebär att alla val som görs under livet, påverkar och avgör hur denne ska exempelvis välja yrke. Denna studie påvisar att respondenterna valde gymnasium utifrån två perspektiv. Antingen valde de efter vad kompisarna valde, eller så valde de helt på egen hand. De som valde gymnasium med kompisar valde efter trygghet och de som valde helt själva gick mer efter vad som intresserade dem. Den skillnad som kan utläsas av denna studie är att killarna valde mer på eget intresse och tjejerna valde mer utifrån vad deras kompisar valde. Detta skulle kunna bero på att tjejerna i den här studien inte visste vad de skulle kunna tänka sig att arbeta med i framtiden i lika stor utsträckning som killarna. Det skulle kunna bero på att killarna i större utsträckning hade mer konkreta yrkesintressen på högstadiet som de valde att utveckla vidare under gymnasietiden. Som SOU (2004:43) visar, följer tjejer oftast strömmen och väljer sina val tillsammans med sina vänner. Tjejer väljer i större utsträckning mer studieförberedande program än vad killar gör, och det är på grund av att de oftast inte vet vad de vill jobba med i framtiden. De saknar alltså det där intresset som Holt (2012:150) menar att killar har.

Som Ijeoma, (2012:537f) menar, kan vänner vara både till stor hjälp vid olika val, men även ett hinder för framtida val och framgångar. De respondenter som antydde att de blev positivt påverkade av sina vänner menade att vännerna motiverade dem att exempelvis försöka få högre betyg eller i högre utsträckning försöker nå sina yrkesdrömmar. Å andra sidan kunde respondenterna känna att beroende på hur vännerna tänkte inför framtida utbildnings- och yrkesval, kunde det även påverka dem negativt genom att det orsakade respondenterna stress på så sätt att deras vänner visste vad de ville göra i framtiden, när de själva inte gjorde det.

... Det är ofta så där att man tävlar mycket med kompisar också. Typ när man ser dem lyckas och får mycket jobb, så... antingen så kan det driva en eller så gör det så att man blir rädd och bara "nej men jag kan ju inte det här dom får ju alla jobb liksom". (Sara)

Många av respondenterna valde att fortsätta gå med sina kompisar eftersom det förknippades med trygghet. Många menade även att de inte visste vad de ville gå för gymnasium och att de därför valde med kompisar för att på så sätt kunna hålla fast vid den trygghet de skapat under högstadietiden.

...Om alla hade valt frisör så hade jag nog övervägt det för att vara kvar med mina kompisar... men nu valde nästan alla det här [gymnasieskola X]. (Maria)

Sofia visste dock att hon ville bli polis och att hon därför skulle läsa det samhällsvetenskapliga programmet, men hon valde gymnasieskola efter vad hennes kompisar valde så att de skulle kunna fortsätta gå på samma skola. Med andra ord skulle det kunna likställas med att kompisar influerade varandra både i en bra och dålig bemärkelse. Om valet

hade varit helt på egen vilja hade de förmodligen utvecklats mer som personer och kanske vetat i större utsträckning vad de vill jobba med i framtiden. Maria säger, precis som tidigare nämnts att hon visste innan gymnasievalet att ett yrkesförberedande program, som frisör, inte var något som hon ville välja eller ens utbilda sig till. Ändå hade hon kunnat tänka sig att välja ett sådant gymnasium, om hennes vänner hade valt det. En fördel för de respondenter som valde utefter vad kompisarna valde, kan vara som Sjöstrand (1980:33) menar att individer med liknande personligheter, så som vänner, tenderar att ha en positiv påverkan, då de har liknande personliga drag. Detta innebär att även om respondenterna själva inte kom på vad de ville läsa på gymnasiet, kan ändå vännernas val ha passat dem också och varit kompatibla med deras egna personliga drag.

Samhällsvetenskapliga programmet är en väldigt bred utbildning som ger många möjligheter för fortsatta studier på högre nivå. Många ungdomar väljer just en bred utbildning i gymnasiet för att de själva inte vet vad de vill bli och jobba med i framtiden. Våra respondenter var inget undantag. Många av dem valde, i kombination med vännernas påverkan, det samhällsvetenskapliga programmet just för att de inte visste vad de ville jobba med i framtiden. De valde också ett studieförberedande program för att på så sätt ha större möjlighet att kunna vidareutbilda sig vid ett senare tillfälle till någonting som de verkligen vill jobba med i framtiden. De menade även att de valde det samhällsvetenskapliga programmet före naturvetenskapliga programmet, för att de inte hade intresset för de naturvetenskapliga ämnena, men också för att de ansåg sig vara bättre i de mer samhällsvetenskapliga ämnena. Detta är ett exempel på Gottfredsons (1981:556f) sista stadie där processen kännetecknas av begrepp så som intressen och förmågor. Respondenterna valde till viss del gymnasieprogram utefter vad de ansåg sig ha mest begåvning inom, samt vad som intresserade dem mest. Sofia, Niklas och Henrik visste redan i högstadiet vad de ville jobba med och valde därför gymnasium utifrån det. Sofia och Henrik ville båda två bli polis som tidigare nämnts, och visste att samhällsprogrammet hade en inriktning mot beteendevetenskap, vilket de ansåg skulle passa dem. Henrik har under gymnasiet, utvecklat andra yrkesidéer som han känner passar honom bättre nu. Polis är inte längre ett alternativ då han hittat andra alternativ som intresserar honom mer. Niklas hade i högstadiet ett intresse för media, och filmade och redigerade mycket film. Det var också därför han valde samhällsvetenskapliga programmet, då det hade en inriktning mot just media. Niklas anser fortfarande att han valde helt rätt och att han har fortsatt att utveckla sitt medieintresse och känner att han vill jobba med det i framtiden. Detta innebär att redan i tidig ålder visste dessa tre vad de ville jobba med och valde också gymnasium utifrån intresset och vad de tyckte verkade mest roligt (Sjöstrand, 1980:27f & Gottfredson, 1981:554ff).

4.6 Intressens påverkan

Ett intresse skapas i tidig ålder (Sjöstrand, 1980:27f & Gottfredson, 1981:554ff), och det är oftast föräldrar, bekanta eller vänner som introducerar intressena för individen. Ett barn kan till exempel få ett teknik- eller hantverksintresse från sin förälder (Holt, 2012:141 & 146ff), som föräldrarna då har introducerat dem för. Det kan handla om att föräldrarna själva exempelvis arbetar med det eller själv har det som intresse. Ett fotbollsintresse eller ett annat sportintresse kan komma från exempelvis en kompis som spelar i ett fotbollslag. Ett intresse

byggs fram genom vad andra människor runt om kring dem gör och som de själva tycker verkar roligt eller som de är duktiga i. Med andra ord blir barn influerade av dessa personer som finns i deras närhet när de utvecklar sina intressen. Precis som Sjöstrand (1980:27f) och Gottfredson (1981:554ff) beskriver i de olika stadierna i livet, blir ungdomar påverkade och väljer yrken utifrån deras intressen. Frågan är dock hur realistiska dessa yrkesval egentligen är? Att följa sina intressen och förverkliga dem i ett framtida yrke, kan många gånger vara en väldigt tuff väg att välja. Precis som Schnare et al (2011:1f) kommer fram till i sin studie, väljer många bort intresset som framtida försörjning och yrke. Möjligheter och förmågor kan i det här läget verka mindre realistiskt och många vet med sig att de kan komma att misslyckas. Misslyckande kan ses som att självbilden försvagas och det gör att det blir svårare för dem att hitta drömyrket. Dock menar Gottfredson (2002:88ff) att det istället är självbilden och hur man ser på sig, som avgör hur en person kommer välja ett yrke. Både Johan, Sara och Lisa har alla ett intresse som de valt att lägga åt sidan då de insett risken att misslyckas och att misslyckas för dem, är inte ett alternativ. Lisa pratar till exempel om drömmen att kunna bli naturfotograf:

... Jag har alltid tänkt att det vore jättecoolt att sitta där i ett tält under ett jättestort träd och liksom bara sitta där i 15 timmar och försöka filma [skratt]. [...] det tror jag är jättesvårt att lyckas inom, för att det, det är just ett sånt stort intresse som många har tror jag. Så jag tror det bygger mycket på kontakter inom den världen liksom. (Lisa)

Istället säger de att de vill satsa på något mer realistiskt och något som går att lyckas bättre inom. Med det menar de ett arbete som inte härstammar från ett intresse, utan från vad arbetsmarknaden erbjuder, de har börjat inse sina begränsningar. Hodkinson och Sparks (1997:33f) redogör för resultatriktade och logiskt begränsade yrkesval. De menar att i de flesta fall väljer individer som står inför ett yrkesval de alternativ som anses vara mer möjliga och valbara framför de som är mer ointressanta eller omöjliga. Johan som har ett starkt sportintresse menar till exempel att han förmodligen inte skulle klara av all publicitet som det innebär att vara en offentlig person. Istället kan han tänka sig att bli den som arbetar med all publicitet, som exempelvis sportjournalist. Sjöstrand (1980:28) menar att yrkesvalet innefattar kompromisser mellan olika faktorer, som intressen och förmågor samt möjligheter och begränsningar. Johan inser sina begränsningar och kompromissar därför sina alternativ för att på så sätt kunna vidhålla sina intressen. Med andra ord tenderar respondenterna att antingen utveckla deras intressen till olika yrken, kompromissa mellan valbara yrkesalternativ för att kunna få ett yrke som matchar deras intressen, eller så lägger de helt enkelt intressena åt sidan.

Niklas har precis som Johan ett intresse sedan innan, men som han fortfarande känner en viss passion för och anser att han skulle ha möjlighet att lyckas inom. Då mediaintresset är stort, vill han inte lägga av med det i första hand. Det skulle kunna jämföras med Gottfredsons (1981:545) teori ”*circumscriptions and compromise*” samt Sjöstrands (1980:27f) olika faser i livet där de menar att vid en viss tidpunkt i livet är det intressen som värderas högst vid tänkbara yrkesval. Är det möjligt att säga att Niklas fortfarande inte kommit ur denna fas i livet där intressena styr, och har svårt att släppa taget om en framtid inom det? Media är ett sådant intresse där chansen att lyckas, även om konkurrensen är hård, är större än att lyckas

inom exempelvis olika sporter där konkurrensen är ännu hårdare. Att komma in i realitetsfasen där det handlar om att välja mer realistiska yrkesval, kan många gånger vara svårt då ungdomar inte tillträtt arbetsmarknaden i den bemärkelse att de vet vad som väntar och vad som kan verka rimligt. Ungdomarna skulle behöva komma ut mer på exempelvis olika praktikplatser vid fler tillfällen under skolåren. Att få praktisera mer i gymnasiet skulle förmodligen ge ungdomarna en möjlighet att förstå vad som väntar dem och hur det verkligen ser ut. Samtliga respondenter i den här undersökningen har tidigare sommarjobbat och några har även extrajobb på sidan av sina studier. Det gör att de har en större uppfattning om hur arbetslivet kan se ut och hur det fungerar, som exempelvis Martin som extrajobbar som telefonförsäljare. Även om respondenternas sommarjobb inom till exempel kommunen inte varit speciellt tillfredsställande och en aning missvisande för ungdomarna, har de ändå gett dem erfarenheter inför ett framtida arbetsliv. De har fått en större förståelse för vad de kan tänka sig att arbeta med i framtiden, samt vad de inte kan tänka sig att arbeta med.

4.7 Föräldrars påverkan

Ginevra et al (2015:8ff) menar att stödet ungdomar får från sina föräldrar är bland det viktigaste stöd de kan få när det kommer till val av yrke. Genom det stöd respondenterna får från föräldrarna, känner de sig mer respekterade som individer och det har visat sig vara en faktor som påverkar ungdomarnas syn på sig själva. Majoriteten av respondenterna kände att de blir påverkade av familjen och deras attityder när de ska välja yrke. De menar att deras föräldrar lägger stor vikt vid att de vill att sina barn ska läsa vidare på högskola eller universitet. Både Niklas, Sara och Martins föräldrar, speciellt deras pappor, trycker på att de vill att deras barn ska bli "bättre" än dem, att de ska få kvalificerade arbeten som ger dem bra lön. De menar att de vill att deras barn ska vidareutbilda sig på akademisk nivå. Deras mammor däremot låter sina barn i större utsträckning bestämma själva vad de vill utbilda sig till och jobba med i framtiden.

Precis som Middleton och Loughead (1993:161f) har upptäckt i sin studie, blir ungdomar mer påverkade av föräldrar än av kompisar, som annars kan ha en stor påverkan under ungdomsåren (Ijeoma, 2012:537ff). Föräldrarnas påverkan ökar om ungdomarna har en nära relation till sina föräldrar, som då stöttar och involverar sig i sina barns framtid. Dock menade Maria att eftersom hennes mamma och pappa ständigt tjatade och tryckte på, att hon precis som dem, ska läsa till civilekonom, berättade hon att hon mer och mer kände att hon inte ville utbilda sig till civilekonom och att hon istället ville läsa till något annat för att inte göra som de säger.

Så som jag sa förut, så vill mina föräldrar att jag läser till civilekonom, för att de har gjort det och de tycker att jag ska bli som dem. Men det är ju mer att jag totalt inte vill läsa det bara för det, för hade de sagt "läs inte civilekonom", då hade jag förmodligen gjort det. Men nu när de säger att jag ska göra det så blir det att jag inte vill det, det bli mer motsatsen till förebild. (Maria)

Detta innebär att även om föräldrar är högst involverade in sina barns val av fortsatta studier, kan det visa på raka motsatsen, att barnen inte vill bli påverkade av föräldrarna och istället gå emot dem och gå sin egen väg (Bracke & Corts, 2012:196f). Ställer föräldrar för höga krav

och har för höga förväntningar på sina barn, kan det istället bli att de går emot och vägrar göra som föräldrarna säger (Härnqvist, 1980:154f). Henrik är också ett exempel på detta då hans föräldrar uttryckte en stark vilja om att han skulle studera till läkare precis som de har gjort. Både Maria och Henrik valde att inte lyssna och göra som sina föräldrar säger. De vill gå sin egen väg och välja något att utbilda sig till som de själv anser är intressant. Resterande respondenter tenderar dock att se sina föräldrar som den första och primära källan när det gäller informationssökning och påverkan av framtida yrkesval (Guerra & Braungart-Rieker, 1999:262ff). Respondenterna kände att föräldrarna påverkar främst vad gäller utbildning, att fortsätta studera på högre nivå, och att det är högre utbildningar som ger de rätta jobben. I och med utvecklingen av samhället och utbildningens framväxt har utbildning kommit att bli en viktig del i ungdomars val av yrke. Många arbetsgivare kräver akademiska utbildningar och rätt kompetens för att kunna erbjuda ett jobb (Mattson, 1980:66f).

Som tidigare nämnts menar respondenterna att de i större utsträckning vänder sig till, och tar reda på den information som finns i deras närmaste omgivning, så som föräldrar, vänner och bekanta. Det är också dessa som har den största påverkan när det kommer till vad ungdomar tror om sig själva och hur de ska använda sin begåvning på bästa möjliga sätt, förutom Maria och Henrik som hellre lyssnar till sina egna åsikter. Vuxna människor har en större förmåga att veta vad som är mest lämpligt eller inte, då de både har mer erfarenhet, men även en större förståelse för vad som är uppnåbart eller inte. Där med kan det sägas att ungdomarna själva vet med sig vem eller vilka i sin omgivning som de kan lita på och därmed också följa för råd.

Jag har bekanta som jobbar inom försäljning och som har berättat ganska mycket. Och... jag känner, jag har känt själv att det passar mig. Sen har jag väl, min omgivning sagt att det passar mig. Sen har jag även testat på vissa försäljningsjobb, lite mindre så, och då har det gått väldigt bra. (Martin)

Gottfredson (2005: kap 4) skriver att ungdomar tenderar att veta väldigt lite om tillgängligheten och vilka olika typer av eftergymnasial utbildning och arbeten som finns, vilket i sin tur även begränsar ungdomarnas valmöjligheter. Det kan styrkas i denna studie, då respondenterna angav att de inte vet vad som finns för olika utbildningar, och att de heller inte vet vilka olika val om framtiden de ska göra. Istället menade respondenterna att de först och främst försöker få inspiration och letar efter valmöjligheter hos de i sin närmaste omgivning, främst föräldrar. Respondenterna berättade att de lyssnar och tar till sig mycket av vad deras föräldrar säger. Istället för att själva leta och ta reda på vilka valmöjligheter som finns, väljer de i första hand att leta runt omkring sin bekvämlighetszon (Gottfredson, 2005: kap 4). Även om Henrik och Maria inte ville gå i sina föräldrars fotspår och utbilda sig till samma sak som dem, värderade de ändå sina föräldrars åsikter och kunskap om arbetsmarknaden högt. Respondenterna menade att de konverserade mycket med sina föräldrar om framtida utbildnings- och yrkesval och de menade att de litade mycket på föräldrarnas omdöme, då de vet att de har mer erfarenhet av arbetslivet.

4.8 Den egna förmågans betydelse

Bandura (1997:214) för ett resonemang angående tron individer har till den egna förmågan som även kan urskiljas i respondenternas svar på ”*Vad är det som driver dig att nå dina*

mål?”, (se bilaga 2). Det finns tydliga skillnader i tilltro till den egna förmågan mellan respondenterna. De respondenter som påvisar en hög tilltro till den egna förmågan tenderar att uttrycka deras yrkesdrömmar som uppnåbara, och inte bara som enbart drömmar. Respondenterna som hade hög tilltro till den egna förmågan framställdes som att de hade bra självförtroende samt att de var drivna, sociala och framåt. De som däremot har en lägre tilltro till den egna förmågan uttrycker sina yrkesdrömmar i större utsträckning som enbart drömmar. De anser att vägen mot drömmarna är tuff och väljer därför andra lättare yrkesalternativ. Dessa respondenter framställdes mer som osäkra i sig själva och var mer tillbakadragna. Sara framställs till exempel som relativt osäker, hon gör en naturlig koppling till att ta hjälp av andra för att nå svåra mål och hon visar på en medvetenhet att andra i största allmänhet har större kompetenser än hon själv. Hon anser att det är hennes ambitioner som kommer avgöra om hon kommer nå sina framtida yrkesmål, samtidigt som pressen att bevisa något för både hennes föräldrar och vänner gör henne stressad.

Jag vill kanske lite för mycket ibland så det gör mig stressad. Ibland har jag inte haft så bra självförtroende [...] Det är mycket så här att gruppen förlitar sig på mig. Om jag inte uppnår ett visst mål [...] så känner jag att jag inte lyckas uppfylla dem... Vad de tycker eller hur bra jag är. (Sara)

Hon ser det till exempel som en fördel att ingen av hennes kompisar har samma intresse för media och hon tror då att det kommer bli lättare för henne att lyckas inom mediabranschen och pressen kommer då minska. Hon menar att det blir mindre konkurrens och hon behöver inte jämföra sig med sina kompisar. Har Sara ett realistiskt tänk vad gäller konkurrens? Skulle det bli lättare för henne att utbilda sig inom media om hennes kompisar inte gör det? Eftersom samhället består av så många fler ungdomar än just de som går på hennes gymnasieskola, kommer hon med största sannolikhet få en del konkurrens när det kommer till intagning till universitet eller högskola. Det tänk hon har, är med andra ord inte speciellt realistiskt och med det kan vi dra slutsatsen att hon har med största sannolikhet inte tagit reda på den information som finns i speciellt stor utsträckning. Hon känner att hon vill leva upp till andras förväntningar i större utsträckning, än att fundera på vad hon själv vill göra. Mål som hon sätter upp för sig själv och som inte är beroende av andras involvering är för henne mer okej att inte uppnå, vilket i sin tur innebär att hon får större kunskap om sin egen inlärningsförmåga och vad hon själv klarar av att utföra (Schunk, 1989:185 & 200). Med andra ord är Sara medveten om vilka mål hon inte klarar av att uppnå på egen hand. Henrik däremot anser att det är han själv som kommer avgöra vad han vill bli. Han pratar mycket om vilja, vill han så kan han.

... När jag väl bestämmer mig så, alltså då ska jag bli bäst på det. Helt enkelt. För sen vet man ju inte, jag kanske kommer på längs vägen att ”nej men det här trivs inte jag med”, och då får man tänka om. Men jag tror inte man ska gå in med inställningen att ”jag får se om jag trivs med det”. Det är bara liksom att tänka att, ja men ”jag ska bli, jag ska till USA och bli den bästa mäklaren som finns”. Sen så får man bara sikta ditåt hela tiden.. (Henrik)

Dock inser han att det finns hinder på vägen, men för honom finns det inget hinder som är för stort. Han menar att det alltid finns omvägar att ta. Henrik har heller inget strikt förhållningssätt vad gäller att nå sina mål. Han menar att det inte gör så mycket om han inte når dem, det beror på hur viktiga målen är samt hur mycket han orkar engagera sig i att nå dem. Henrik anser att han kan bli nästan vad som helst, och bli bra på det, bara han lägger manken till. Henrik framställs som att han redan har relativt bra kunskap om sin egen inlärningsförmåga och vad han själv klarar av att utföra (Schunk, 1989:185 & 200). Detta tankesätt påverkar hans framtida yrkesval på så sätt att eftersom han anser att han kan bli vad som helst, vill han hellre lägga energi och motivation på att bli något som han är intresserad av. Den enda gången Henrik har låg tilltro till sin egen förmåga är när han pratar om sitt drömyrke. Drömyrket vore att bli musiker men där är risken för stor att han inte ska kunna bli bäst, eftersom han inser att andra med mer begåvning har större chans att lyckas.

Genom att utgå ifrån det Bandura (1997:214) argumenterar för, om tron till den egna förmågan kan en slutsats dras om att Henrik kommer lyckas med att nå sina mål och yrkesambitioner, i större omfattning än vad Sara kommer göra. Detta på grund av att den höga tilltron till den egna förmågan bidrar till att individer i större utsträckning försöker nå sina mål, även om målen är utmanande och genererar motgångar. Individer med lägre tilltro till den egna förmågan, som till exempel Sara, fokuserar istället mer på sina misslyckanden och tvivel kring sin egen förmåga. Om Henrik bara bestämde sig skulle han med all säkerhet kunna satsa på musikycket, medan Sara som nämner läkare som ett drömyrke med största sannolikhet inte kommer läsa läkarlinjen då hon saknar tilltro till den egna förmågan (Sjöstrand, 1980:27f). Detta gäller samtliga respondenter. De med hög tilltro till den egna förmågan kommer förmodligen nå sina yrkesdrömmar i större utsträckning än de respondenterna med lägre tilltro till den egna förmågan.

Schunk (1989:174f & 200) redogör för Banduras själv effektivitetsteori, som handlar om att elever med hög tilltro till den egna förmågan som anser sig kunna nå utbildningskraven kopplade till ett specifikt yrke är mer troliga att sysselsätta sig inom det yrket än elever med lägre tilltro till den egna förmågan.

...Först var jag väldigt mycket inne på psykolog [...] Men de har ju otroligt höga intagningspoäng och jag har inte lagt ner mig så mycket i skolan så jag har de poängen... Dessutom har min egen bror precis börjat på programmet och han fick arbeta jättelänge för att komma in på det [...] han fick kämpa i ett halvår för högskoleprovet, så det var... då fick jag en liten bild av hur svårt det var att komma in där och då har jag funderat på om det är liksom... är det min grej i sådana fall? Är det värt det eller ska jag sikta på något som är lite lättare att komma in på? (Lisa)

Friheten att ta ett beslut för sin egen framtid, fungerar som en av grundpelarna i det moderna samhället. Det handlar om att försöka förstå sin egen potential, sina förmågor samt vilka intressen en själv har. Dessa faktorer ska öka chansen för en person att hitta den rätta yrkesvägen (Hodkinson och Sparkes, 1997:33). Ju högre förståelse en person har för sina egna förmågor och sin potential, desto lättare är det för personen att fatta ett beslut. Det kan

förklaras på så sätt att en person som är medveten om sina förmågor och sin potential i olika sammanhang, så som val av yrke, lättare kan besluta sig om vad denne är kapabel till att klara av, vilket visas i Lisas citat ovan. Hon är i allmänhet väldigt intresserad av psykologi och känner att hon egentligen, bara hon lägger ner sig, skulle kunna lyckas med det. Det visar ändå på att hon är en elev med relativt hög tilltro till den egna förmågan. Samtidigt känner hon dock att det skulle ta för mycket av hennes tid att nå dit, då utbildningskraven är alldeles för höga för henne. Hon tappar då drivkraften och lite av tilltron till hennes egen förmåga. Fast å andra sidan, handlar det verkligen om att hon tappar tilltron till den egna förmågan? Det kanske också till viss del helt enkelt handlar om att hon inte anser det värt att satsa på med tanke på vad som krävs av henne, och i förlängningen vad hon måste offra. Lisas ambitionsnivå kanske helt enkelt inte är tillräckligt hög. Själv effektiviteten handlar om tron på vad en själv klarar av att göra med sina olika färdigheter under olika omständigheter (Bandura, 1997:37), och även det blir uppenbart här. Hade Lisa inte sett utbildningskraven som ett hinder hade hon med största sannolikhet inte valt bort psykologutbildningen för lättare alternativ. Hon anser att hennes förmågor inte är tillräckliga för att kunna hantera den här omständigheten, att lyckas nå upp till utbildningskraven. Även om respondenterna, som tidigare nämnts, inte har speciellt stor förståelse för huruvida lätt eller svårt det är att söka in på högskola eller universitet, är de ändå medvetna om skillnaden i svårighetsgrad mellan gymnasium och akademisk utbildning. Respondenterna visar på en medvetenhet att en vidareutbildning på akademisk nivå med största sannolikhet kommer bli ganska svårt.

Respondenterna nämner olika drömyrken, så som musiker, läkare, naturfotograf, VD för klädföretag samt att arbeta för hjälporganisationer. Ingen av dem uttrycker sig dock för att ha en stark vilja att nå dit. Är det då ett tecken på att de inte har hög tilltro till den egna förmågan, att de inte tror på sig själva att inte klarar av att nå sitt drömyrke? Eller handlar det om att respondenterna inte har tillräckligt hög uthållighet att nå sina mål, att de saknar ambitionerna för att kunna nå sina drömyrken? En gemensam anledning till varför de inte skulle klara av det, är trygghet och stabilitet samt svårighetsgraden. De flesta av respondenterna vill ha arbeten som ger dem en trygg och ekonomiskt stabil grund att stå på och som de också i viss mån kan göra karriär inom. Att bli VD, chef eller läkare anses vara för svårt för respondenterna som nämnt dessa som drömyrken och de väljer istället att lägga ner mer energi på att välja yrken som de istället tror att de har större chans att kunna utbilda sig till och göra karriär inom. De vill ha arbeten där de kan känna att de är bra på det de gör och vägen att dit inte är för svår att nå. Med andra ord sätter deras tilltro till den egna förmågan vissa gränser när det kommer till val av framtida yrke. De väljer inte drömyrket eftersom de anser att det valet inte går att implementera i det verkliga livet (Gottfredson, 2002;85ff). Av alla respondenter som intervjuades, var det killarna som utmärkte sig mest i frågan, ”*Om du hade alla förutsättningar i hela världen, vad hade du velat bli då?*” (Se bilaga 2). Samtliga tjejer nämnde mer konkreta yrken som tidigare nämnts, (läkare, VD och chef för ett stort klädföretag). Killarnas svar var mer av en diffus karaktär, att uppfinna något revolutionerande eller bli som sin förebild, att få arbeta med sitt intresse och bli framgångsrik inom det. Det är på det sättet Martin menar att han hade velat bli som sin förebild.

Ja... Jag hade väl velat bli som Bill Gates. (Martin)

Jag skulle vilja ha uppfunnit någonting, som är liksom revolutionerande, som alla vet om och som man tjänar bra på. Som typ facebook eller vad som helst [...] det hade varit coolt. (Niklas)

Hur kommer det sig att killar tänker mer öppet kring sina drömmar och drömyrke? Antingen kan det handla om intresset från barndomen, som Holt (2012:141 & 146f) redogör för, eller så kan det handla om att de har en fantasi om att kunna lyckas med något stort. Det de menar är förmodligen att, varför skulle inte de lika gärna kunna uppfinna något. Samtliga respondenter kände att chansen att nå sitt drömyrke är väldigt liten. Både på grund av att de saknar den kompetens som behövs, eller att de saknar den starka drivkraften som behövs för att nå dit, som många tjejer nämner. Exempelvis Sara som nämner läkare som drömyrke. Dels har hon inte de naturvetenskapliga ämnena, och det skulle ta för lång tid att läsa om massa ämnen för att kunna bli läkare och komma in på läkarlinjen. Det som fascinerar henne med yrket är att hon fått en väldigt positiv bild kring yrket genom att kolla på tv-serier, exempelvis ”Grey’s anatomy” (Hoffner et al, 2006:3ff). Hon tycker att de verkar ha en bra gemenskap på arbetsplatsen och sen att kunna hjälpa människor som behöver hjälp.

... att man har en väldigt bra gemenskap när man jobbar och så där [sjukhuset]. Eh... och man kan alltid hjälpa folk, och det är jätteviktigt, det är jättefantastiskt att det finns såna som gör så stora underverk liksom (Sara)

När respondenterna berättade om de olika drömyrkena, framkom det att samtliga saknar tron på den egna förmågan när det handlar om deras absoluta drömyrken. Det handlar om att verkligen våga satsa och tro på den egna förmågan för att lyckas. Det respondenterna menade var att de inte vågar satsa så stort för att sedan misslyckas. De väljer istället att gå på det de vet att de skulle klara av, med andra ord de förmågor som ger uttryck för största möjliga chans att lyckas.

Det är ju inte så att jag lever för musiken. Jag tror att det måste man göra om man ska liksom lyckas och gå in hundra procent och vara, jag vet inte. Jag kan väl sjunga okej men jag är ju ingen liksom änglaröst och jag är inte... Så det finns ju så fruktansvärt många som är duktigare och... nej, ja, nej, jag törs inte helt enkelt. Det är för stor chans att misslyckas. För det tror jag är, det yrket är svårare att säga, bestämma att ”jag ska bli bäst i världen på” och bara bli det. (Henrik)

De premisser som Sjöstrand (1980:42ff) pratar om som handlar om de uppfattningar och antaganden individen har om sig själv, återfinns i respondenternas svar. Respondenternas syn på olika yrkesroller framkommer, vad de har för självuppfattning samt vad de har för olika behov kopplat till ett framtida yrke. Respondenterna nämner till exempel att de inte tror sig kunna bli läkare eller ingenjör, eftersom de anser sig vara mindre bra i de naturvetenskapliga och tekniska ämnena. De menar att dessa är ämnena som det behöver finnas ett intresse för om de vill kunna lyckas inom det i framtiden. Respondenterna påpekade även att de inte ansåg sig vara tillräckligt duktiga i de mer matematiska och tekniska ämnena, vilket också var en bidragande faktor till att de valde bort naturvetenskap och teknik. De gör en naturlig koppling

mellan teknik och ingenjör samt naturvetenskap och läkare. De placerar dessa yrken i fack som för dem inte är uppnåbara, dessa yrken passar inte in i deras uppfattning om sig själva i arbetslivet, utifrån deras egna förmågor och kvalifikationer. Många av respondenterna valde det samhällsvetenskapliga programmet för att de ville tillgodose sina egna förmågor och deras egen potential som de ansåg sig inneha, vad de var bra på. De ämnen som de hade bra betyg i från högstadiet var samhällsvetenskap, vilket också resulterade i att de valde gymnasium utifrån deras egen förmåga, men såg även vilka begränsningar de hade. Exempelvis sa Sofia att hon inte ville ha så mycket matematik och naturvetenskap i gymnasiet och därmed kan slutsatsen dras att hon inte var lika bra i matematik som i de mer samhällsvetenskapliga ämnena. Hon valde helt enkelt bort alternativ som föll utanför hennes förmågor, hon kunde se sina begränsningar.

Ja men alltså på högstadiet så gillade jag de här typ samhällsvetenskap, religionskunskap och alla sådana där ämnen som vi läste där. Det var de ämnena som jag gjorde bäst ifrån mig i. Jag kände väl att det var det jag borde fortsätta med, för jag har inte gillat så mycket med det här med naturkunskap och matte och sånt där. (Sofia)

4.9 Val av yrke och utbildning efter personlighet

Det som framgår av respondenternas svar angående deras låga tilltro att kunna bli läkare eller ingenjörer, kan likställas med Gottfredsons (2002:85) ena utmärkande drag i samband med individens personlighet vid yrkesval. Hon menar att när individen försöker skapa sig ett grundläggande- och tryggt-jag innebär det att den egna självbilden ska stämma överens med verkligheten och den egna omgivningen. Yrkesvalet blir ett försök att placera sig i det samhälle vi lever i. Respondenterna, förutom Sara, anser att läkare och ingenjör inte stämmer överens med deras egen självbild, vilket innebär att det heller inte stämmer överens med deras önskvärda placering i samhället. Detta syns tydligt i deras naturliga koppling mellan teknik och ingenjör samt naturvetenskap och läkare, då detta inte är ämnen som de själva har intresse för eller ens studerar under gymnasietiden. Som konstaterats tidigare så är inte dessa yrken kompatibla med respondenternas egen uppfattning om sig själva i arbetslivet.

De respondenter som läste beteendevetenskap som inriktning är ett bra exempel på hur olika personligheter kan påverka det framtida yrkesvalet. De betonade att de i framtiden ville arbeta med människor på ett eller annat sätt.

... Asså det är nog så att jag är lagd åt det hållet. Jag har nog alltid varit ganska social och utåtriktad. Väldigt positiv person som, min personlighet är oftast väldigt, att jag ska ta hand om alla andra som inte haft det så bra... i klasser och kompisar och sånt... så det har väl varit mest att det varit naturligt och fallit sig naturligt. (Lisa)

Respondenterna som läser beteendevetenskap ser sig själva som sociala och de intresserar sig för de olika ämnena inom inriktningen, så som psykologi och sociologi. Det var dock inte bara dessa elever som tenderade att välja inriktning efter personlighet. Samtliga respondenters syn på sig själva skiljde sig beroende på vilken inriktning de hade valt och de hade alla tenderat att välja inriktning efter sin egen självuppfattning. Respondenterna som läste inriktningen media, information och kommunikation utmärkte sig för att vara mer kreativa, än

de som läser beteendevetenskap och samhällsvetenskap som anser sig vara mer teoretiska. Sjöstrand (1980:33) som diskuterar Hollands personlighetsteori kommer fram till något liknande. Han menar att människor som befinner sig inom samma yrkesgrupp har till stor del liknande personlighet, vilket vi även kan se hos våra respondenter. Dock kan det urskiljas skillnader och likheter hos respondenterna mellan och inom de olika inriktningarna. Även de respondenter som inte läser beteendevetenskap som inriktning, nämner att de kan tänka sig att arbeta med människor eller för människor, så som olika former av kundkontakt. De respondenter som läste media, information och kommunikation som inriktning hade dock i större utsträckning en tendens att prata om behov. Niklas, Sara och Anna beskriver alla tre ett behov av att få vara kreativ.

... Mediaproduktionen det är också roligt för då får man liksom... alltså det är mer praktiskt. Alltså man får liksom jobba i program och... vara kreativ. Det är roligare för då får man göra något annat än att bara liksom läsa i en bok kanske. Bara plugga in någonting. (Anna)

Att samtliga respondenter valde inriktning efter personlighet kan styrkas i det Sjöstrand (1980:34f) resonerar kring personlighetstyper. Han menar att människor har en tendens att söka sig till miljöer och yrken där individens speciella färdigheter, förhållningssätt och värderingar får komma till uttryck. Att de elever som läser beteendevetenskap i framtiden vill arbeta med människor och att de elever som läser media vill vara kreativa, visar på att de valde inriktning efter just färdigheter, förhållningssätt och värderingar. De som läser beteendevetenskap ansåg sig vara sociala och genuint intresserade av tillhörande ämnen, och de som läser media värderade möjligheten att få vara kreativa högt. Det är ett exempel på Sjöstrands (1980:34f) primära personlighetstyp, som syftar till och bestämmer individens huvudinriktning av framtida yrkesval. Pike et al (2011:564f) visar också i sin studie att ungdomar tenderar att göra bättre i från sig och trivs bättre om deras personlighet matchar kontexten. Att ungdomar väljer att söka sig dit de vet att de kan uttrycka sin personlighet på ett liknande sätt som sina klasskompisar. Precis som nämnts ovan, kan det urskiljas att respondenterna valde inriktning utifrån deras personlighet, om de är kreativa eller teoretiska av sig.

5. Sammanfattande diskussion

Under denna rubrik framställs svaren på våra frågeställningar, för att konstatera och visa vilka slutsatser som framkommit under undersökningen. Vidare under "diskussioner" resonerar det kring arbetets tillvägagångssätt samt arbetets styrkor och svagheter.

5.1 Slutsatser

Vad har ungdomar som läser sista året på gymnasiet för uppfattningar om arbetslivet, kopplat till sitt framtida utbildnings- och yrkesval, och hur kan dessa komma att påverka valen?

I denna studie framkommer det att ungdomarna till viss del har en realistisk syn på dagens arbetsmarknad. De inser att i dagens samhälle krävs en vidareutbildning vid en högskola eller ett universitet för att de senare ska kunna få ett önskvärt arbete. Slutsatser som kan dras av det är att samhället och arbetsmarknaden påverkar ungdomars framtida utbildnings- och yrkesval på ett sådant sätt att samhällets krav på vidareutbildning blir för respondenterna påtaglig och samtliga ser en högre utbildning som en självklarhet. Samtidigt som respondenterna kommit till insikt med att de behöver studera vidare, har sociala medier, media samt sommarjobb påverkat ungdomarnas syn på arbetsmarknaden i negativ bemärkelse, på så sätt att de anser att de inte fått en tillfredsställande lön. Filmer, bloggar och serier är för respondenterna olika inspirationskällor inför framtida utbildnings- och yrkesval men den förskönade bilden av arbetslivet som framställs i sociala medier och media är respondenterna inte i någon större bemärkelse uppmärksammade på. Detta visar på en negativ påverkan samhället ger respondenterna, men det kan även påvisas en positiv påverkan i denna studie. Tack vare besöket vid universitet, fick respondenterna större inblick i vad en vidareutbildning faktiskt innebär och hur mycket som krävs av dem för att bli antagna. Samhället har här gett respondenterna en möjlighet att få en bättre förståelse kring vidareutbildningar och vad som krävs för att kunna nå deras tänkbara framtida yrken.

Finns det skillnader i gymnasieungdomars tankar och handlingar kring tidigare och samtida val, jämfört med deras tankar och handlingar avseende framtida utbildning och yrke?

I denna studie kan slutsatsen dras att det finns skillnader i hur killar och tjejer resonerar kring framtida val av utbildning och yrke. Killar har i större utsträckning en tendens att koppla ihop framtida möjliga yrken med intressen. Tjejernas tankar i studien indikerar istället på ett mer strategiskt tänk, där yrken kan komma att väljas på grund av en övervägning mellan olika alternativ. En annan slutsats som också kan dras är att på grund av att respondenterna läser det samhällsvetenskapliga programmet, resulterar det i att de yrken som ungdomarna kan komma att tänka sig att arbeta inom, inte är könsbundna. Ingen av respondenterna indikerar att de kan tänka sig ett yrke som anses vara typiskt "manligt" eller typiskt "kvinnligt". I studien kan det även påvisas att tjejerna blev mer påverkade av sina vänner vid val av gymnasium, jämfört med killarna. Tjejerna kände att trygghet i att fortsätta gå med sina vänner även i gymnasiet var viktigare än att välja utifrån deras intresse, vilket killarna gjorde. En annan slutsats som kan dras utifrån den här studien är att tjejerna har en tendens att uttrycka mer realistiska

yrkesdrömmar än vad killarna gör. Tjejerna har med andra ord en bättre uppfattning om vilka sorts yrken som de lättare kan bli verksamma inom, då deras drömyrken är mer konkreta jämfört med killarnas som är mer diffusa.

Hur påverkar gymnasieungdomars sociala omgivning deras val av framtida utbildning och yrke?

Den sociala omgivningen i denna studie, innefattar i störst utsträckning av vänner och föräldrar. Dessa olika sociala grupper har visat sig ha olika betydelse för respondenternas framtida utbildnings- och yrkesval. Vännernas påverkan visade sig mest tydlig vid val av gymnasieutbildning, medan föräldrarnas påverkan blev som mest påtaglig vid val av framtida vidareutbildning. De flesta av respondenternas val av gymnasieskola eller gymnasieprogram baserades på valen deras kompisar gjorde. Detta gällde dock inte de respondenter som redan i högstadiet hade funderingar på vad de skulle kunna tänka sig att utbilda sig till i framtiden. Det kan då dras en slutsats om att ungdomar inför gymnasieval värderar trygghet och vad som är bekant, i större utsträckning än vad de själva faktiskt vill välja, som tidigare nämnts.

Föräldrarnas påverkan blev mer tydlig under gymnasietiden, då föräldrarnas utbildning kom att bli en inspiration till ungdomarnas framtida val av vidareutbildning. De ungdomar som dock hade föräldrar som i viss mån tvingade på sin egen utbildning på sina barn, fick istället en negativ inställning till föräldrarnas utbildning. De ville i största möjliga mån inte läsa och utbilda sig till samma yrke som sina föräldrar. Slutsatsen som kan dras av detta är att graden av föräldrarnas engagemang och involvering i sina barns framtida utbildnings- och yrkesval kan komma att påverka huruvida barnen vill utbilda sig till liknande yrken som sina föräldrar. Föräldrarna påverkar även ungdomarnas framtida utbildnings- och yrkesval på så sätt att ungdomarna väljer att förlita sig på föräldrarnas kunskap angående arbetsmarknaden och olika yrken, istället för att själva söka information. Detta innebär att det med största sannolikhet finns ett samband mellan det faktumet att ungdomarna blir intresserade av sina föräldrars utbildning, eftersom det är kring dessa yrken föräldrarna har störst kunskap och mest information att tillgodose sina barn med. Studien visar även att det är skillnad mellan pappors och mammors påverkan vid val av vidareutbildning. Ungdomarna upplevde som att papporna var mer måna om att deras barn skulle utbilda sig på högre nivå. Största anledningen till detta var, som ungdomarna nämnde, att deras pappor ville att deras barn i framtiden skulle kunna få ett mer högavlönat arbete med hög status jämfört med dem själva.

Har gymnasieungdomars sätt att se på sig själva någon betydelse, avseende deras val av framtida utbildning och yrke?

De respondenterna med hög tilltro till den egna förmågan anser i större utsträckning, än de med lägre tilltro, kunna välja ett framtida yrke oberoende av hur lätt eller svårt det är att faktiskt bli och utbilda sig till det valda yrket. Av det kan slutsatsen dras, att tilltron till den egna förmågan spelar en viktig roll i ungdomars val av framtida utbildnings- och yrkesval. Den höga tilltron gör att ungdomarna som innehar denna tro, får fler valmöjligheter och yrken att välja emellan än de som i större utsträckning inte har en hög tilltro till den egna förmågan, då de med hög tilltro ser deras drömyrken som uppnåbara. De flesta har även kommit till insikt med att deras förmågor inte är tillräckliga för vissa tänkbara framtida yrken. Med det

sagt kan det även dras en slutsats att ungdomarnas självbilder även spelar en roll i valet av framtida utbildnings- och yrkesval. De har en förståelse för hur deras förmågor kan leda till olika yrken, och det i sig gör att de får en bild över hur de vill se sig själva i arbetslivet. Respondenterna styrs i första hand av deras intressen, än vad som för dem är realistiskt att bli. De är exempelvis inte uppmärksammade på den hårda konkurrensen som finns på arbetsmarknaden inom vissa yrken. I denna studie kan även en slutsats dras, att val av inriktning till stor del styrdes av respondenternas olika personligheter, om de ansåg sig vara teoretiska eller mer praktiska. Personligheten har med andra ord också betydelse för det framtida utbildnings- och yrkesvalet. De mer praktiska eleverna ser praktiska arbeten som mer önskvärda, och de teoretiska eleverna ser arbeten där möten med andra människor och hur dessa reagerar i olika situationer som mer önskvärda.

5.2 Diskussion

När vi blickar tillbaka över forskningsprocessen kan vi konstatera att vissa hinder och svagheter kan påvisas. Att grundligt förbereda sig och vara påläst om området som ska studeras, är viktiga aspekter att ta hänsyn till vid konstruktion av intervjuguide. Detta för att få fram och formulera så relevanta frågor som möjligt. Vi har insett att våra intervjutillfällen kunde ha planerats in senare under forskningsprocessen för att på så sätt kunna ha gett oss själva mer tid att läsa på om området som skulle studeras. Hade vi konstruerat intervjuguiden vid ett senare tillfälle hade vi haft större möjlighet att ställa fler frågor som kunde kopplas till den teoretiska referensramen. Vi anser även att studien kunde fått en bredare dimension om vi hade fått välja respondenter själva i större utsträckning än vad som var möjligt i urvalsprocessen. I den grupp av elever som vi fick presentera oss för, fick respondenterna själva bestämma vilka som ville ställa upp på intervju. Då vi ville intervjua både killar och tjejer, och det endast fanns fyra killar i gruppen, kunde vi inte påverka vilka av killarna som skulle delta i studien utan samtliga valde att ställa upp. Det skulle även ha varit intressant att undersöka ungdomarnas socioekonomiska bakgrund i större utsträckning, då vi anser att vi kunde fått en bredare förståelse för hur ungdomarna tänkte inför framtida val av utbildning och yrke. Då resultatet påvisar att den sociala omgivningen är en stor påverkansfaktor kring val av framtida utbildning och yrke, hade det varit intressant att i större utsträckning frågat om ungdomarnas uppväxt och bakgrund.

Vi kan även urskilja styrkor med denna studie. Vi valde att ha ett väldigt öppet och brett syfte, för att på så sätt kunna få en så bred bild som möjligt av undersökningsområdet. Vi ville begränsa undersökningsområdet i så liten utsträckning som möjligt. Eftersom vi valde att ha ett öppet syfte bidrog det även till att resultatet inte blev påverkat av våra egna värderingar, utan det fångade istället respondenternas verkliga upplevelser och tankar i större utsträckning. Att vi även varit noga med att följa och beakta de etiska riktlinjerna tyder på ytterligare en styrka med studien.

Under uppsatsen gång har det framkommit en intressant aspekt angående sociala medier och media, som en påverkansfaktor kring hur ungdomar tänker angående framtida val av utbildning och yrke. Det vi skulle vilja se mer av inom forskningsvärlden är att man lägger fokus på hur just sociala medier och media påverkar och influerar ungdomar i sina val vad

gäller utbildning och yrke. I och med att sociala medier och media ständigt utvecklas, uppkommer även ständigt nya sätt för ungdomar att hitta inspirationskällor. Exempelvis så fanns det knappt några bloggar för tio år sedan, och idag finns det ett brett utbud av bloggar och konton på sociala medier som finns för att till exempel inspirera ungdomars framtidsplaner.

Referenslista

- Ahlgren, R-M. (1999). Det subjektiva yrkesvalet. I: Tom Hagström (red.). *”Ungdomar i övergångsåldern – handlingsutrymme och rationalitet på väg in i arbetslivet”* Lund: Studentlitteratur.
- Askling, B & Strandberg, L. (2000). *Antagning till högskolan - ett möte mellan individ och system*. I Högskoleverkets rapportserie. Bohus: Ale Tryckteam AB. Del 14, 15-26
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.
- Bentolila, S, Michelacci, C & Suarez, J. (2010). Social contacts and occupational choice. *Economica*. 77, 20-45
- Bracke, D & Corts, D. (2012). Parental involvement and the theory of planned behaviour. *Education*, 133 (1), 188-202
- Bryman, A. (2011). Övers. Björn Nilsson. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Caplow, T. (1964). *The sociology of work*. London: McGraw-Hill Book Company.
- Corbin, J & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: SAGE.
- Fransson, K & Lindh, G. (2004). *Ungdomars utbildnings- och yrkesval - i egna och andras ögon*. Västerås: Edita.
- Gillberg, G. (2010). *Individualiseringens villkor. Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Diss. Göteborg: Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Ginevra, C. M., Nota, L. & Ferrari, L. (2015) Parental support in adolescents' career development: Parents' and children's perceptions, *Career Development Quarterly*, 63 (1), 8-12
- Gottfredson, L. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology (Monograph)*, 28 (6), 545-579.
- Gottfredson, L. (2002). Gottfredson's theory of circumscription and compromise. I Brown, D. & Brooks, L. *Career choice and development*. (4 th ed.) San Fransico: CA: Jose-Bass.
- Gottfredson, L. (2005) Applying Gottfredson's Theory of Circumscription and Compromise in Career Guidance and Counseling. I Brown D. S & Lent V, R. *Carrer development and counseling: Putting theory and research to work*. New jersey: John Wiley & sons, Inc. Kap 4

- Guerra, A. L. & Braungart-Rieker, J.M. (1999). Predicting career decision in college students. The roles of identity formation and parental relations factors. *The career development quarterly*. 47, 255-265
- Hodkinson, P & Sparkes, A. (1997). Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. *British Journal of Sociology of Education* 18 (1), 29-44.
- Hoffner, A. C, J. Levine, J. K, E. Sullivan, E. Q, Crowell. D, Pedrick. L & Berndt. P (2006). TV Characters at Work Television's Role in the Occupational Aspirations of Economically Disadvantaged Youths. *Journal of Career Development*. 33(1), 3-18
- Holt, L. (2012) *Den raka och den krokiga vägen till ingenjörsyrket: om rationella kvinnor och passionerade män*. I Bergman, A & Huzell, H. Segregationsens seghet och dess föränderliga former - en vänbok till Lena Gonäs. Karlstad. Universitetstryckeriet. Del 3, 141-159
- Härnqvist, K. (1980) *Individens efterfrågan på utbildning*. I Franke-Wikberg, S & Lundgren P, U. *Karriär och levnadsbana: en antologi och studie- och yrkesval*. Malmö: Beyronds AB, 153-165
- Ijeoma, H. A. (2012). Career choice in engineering: the influence of peers and parents implication for counselling. *College student journal*. 46 (3), 537-542
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lantz, A. (2007). *Intervjumethodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundahl, L. (2010) Utgångspunkter och angrepp. I Lundahl, L. *Att bana vägen mot framtiden: Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 21-33
- Mattsson, K. (1984) *Yrkesvalsfrågan. Idéer och idétraditioner inom den statliga yrkesvägledningen för ungdom*. Malmö: Liber förlag.
- Mattsson, K. (1980) Kommentar till artikeln "Arbete och utbildning - en osynlig och förlorad värld" av Kersin Mattsson. I Franke-Wikberg. S & Lundgren P, U. *Karriär och levnadsbana: en antologi om studie- och yrkesval*. Malmö: Beyronds AD, 60-68
- Middleton, E. & Loughhead, T. (1993). Parental influence on career development. An integrative frame work for adolescent career counselling. *Journal of career development*. 18, 141-149
- Patel, R. & Davidson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grundet: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Petersson, M (2014). *Ungdomars olika tankar och vägval inför studie och yrkeskarriär*. Diss. Umeå: Studie och yrkesvägledarprogrammet, Umeå universitet.

Pike R, G., Smart C, J & Ethington A, C. (2011). The Mediating Effects of Student Engagement on the Relationships Between Academic Disciplines and Learning Outcomes: An Extension of Holland's Theory, *Res High Educ* 53, 550–575

Schnare, B., MacIntyre, P. & Doucette, J. (2011): "Possible selves as a source of motivation for musicians" *Psychology of Music*, vol. 40 (1), 94-111

Schunk. H, D. (1989) Self-Efficacy and Achievement Behaviors. *Educational Psychology Review*, vol. 3 (1), 173-208

Sjöstrand, P. (1980) Teorier om yrkesval. I Franke-Wikberg, S & Lundgren P, U. *Karriär och levnadsbana: en antologi om studie- och yrkesval*. Malmö; Beyronds AB, 24-59

Smith, G.J.W. (2003). What does "personality" mean? *Nordisk Psykologi*, vol. 55, 23–30.

SOU (2004:43) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*

Super, E. D. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behaviour*, vol.16, 282-298

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet (2011). Forskningsetiska principer. Tillgänglig: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (hämtad 2015-04-07)

Watts, G. A. (1980) Karriärutbildning och läroplan av A. G. Watts. I Franke-wikberg, S & Lundgren, P. U. *Karriär och levnadsbana: en antologi om studie- och yrkesval*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Bilaga 1

Informationsbrev

Informationskravet

Vi heter Johanna Egeskog och Emelie Larsson och vi kommer från Karlstads universitet. Deltagandet i vår undersökning är helt frivilligt, man har rätt att avbryta när man vill och uppgifterna som samlas in kommer inte att användas för något annat syfte än för forskning. Syftet med studien är att undersöka vad som påverkar ungdomars val av framtida utbildning/yrke och vi kommer hålla tio intervjuer med gymnasieelever som läser sista året på samhällsvetenskapliga programmet. När uppsatsen är färdig kommer den att publiceras av Karlstads Universitet och finnas tillgänglig för allmänheten att läsa.

Samtyckeskravet

Du som medverkande har rätt att självständigt bestämma om hur länge och på vilka villkor du vill delta. Du kan avbryta intervjun när som helst, du behöver inte förklara varför och vi kommer inte att påverka dig på något sätt fortsätta intervjun. Du ska inte känna att du blir utsatt för påtryckningar.

Konfidentialitetskravet

Uppgifter som tas om dig kommer att hanteras och lagras på sådant sätt att du som enskild individ inte ska kunna identifieras av utomstående. De inspelningar vi gör kommer enbart hanteras av oss två och vi kommer inte nämna ditt riktiga namn i uppsatsen.

Nyttjandekravet

Uppgifterna vi kommer samla in om dig får inte och kommer inte att användas eller utlånas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften.

Bilaga 2

Intervjuguide

Bakgrundsfrågor

- **Identifierar du sig som man eller kvinna?**
- **Varför valde du samhällsvetenskapliga programmet?**
 - Är det på grund av personligt intresse, föräldrar, kompisar, skoltrött?
 - Funderade du på andra program? Val mellan studieförberedande (t ex samhällsvetenskap eller natur) och yrkesinriktade (t ex hantverk såsom snickare)
 - Vad läser dina kompisar?
- **Vad läser du för inriktning och varför valde du den?**
- **Vad tror du att det här programmet och inriktningen ger dig för möjligheter inför framtida yrke?**
 - Måste studera vidare på universitet?
 - Kan nog få jobb direkt efter gymnasiet?
- **Vad tycker du om programmet/utbildningen?**
 - är den bra/dålig? Vad är bra/dåligt och varför?
 - om man valt efter yrket, har man valt rätt, känns det bra?
 - Är utbildningen lätt eller svår?
 - Vad är lätt/svårt?
- **Hur viktig är den fortsatta utbildningen för din framtid?**
 - Högskola/universitet

Framtidsplaner

- **Vad ska du göra direkt efter studenten?**
- **Vad vill du jobba med i framtiden?**
 - Favoritämne? Fritidsintresse?
 - Vart ser du dig själv i framtiden?
 - Strategier tidigt i livet, när kom de på vad de vill jobba med?
 - Hur kom det sig att du blev intresserad av det?
 - vänner, föräldrar, fritidsintressen

- **Vad är största anledningen till ditt framtida yrkesval?**
 - Kan du berätta om du tror att det är lätt/svårt att det blir som du vill i framtid
 - Vad har du för bild kring yrket?
 - Kan du se dig själv i det här yrket, i så fall på vilket sätt?
 - Skulle du kunna beskriva lite mer specifikt? Vad är det som intresserar dig med just det här yrket?

- **Hur ser du på möjligheter att förverkliga dina yrkesdrömmar?**
 - Kan du tänka dig att till exempel flytta för att nå dina mål?
 - Har du inga rädslor? Något som håller dig tillbaka?

- **Vad är ett bra arbete för dig? (löner, kamrater, miljö, ansvar, frihet, omväxling)**
 - Är det något nödvändigt ont eller tror du att det kommer att bli ”kul” att jobba?
 - Vill du göra ”karriär”? Varför/varför inte?
 - Är det viktigt med en hög lön?
 - Intressanta arbetsuppgifter?

- **Vad tror du att du gör om fem år?**

- **Vad är det som gör att du kommer att lyckas med det du vill göra i framtiden?**
 - Vad är det som driver dig att nå dina mål?

Påverkansfaktorer

- **Har du några förebilder eller någon som påverkar dig i ditt framtida yrkesval?**

- **Känner att du blir inspirerad eller påverkad av sociala medier eller media?**

- **Hur tycker du att dina föräldrars utbildning och yrkesbakgrund påverkat dig?**
 - Vad jobbar dina föräldrar med?
 - Tycker de att utbildning är viktigt?
 - Har de några önskemål om vad du ska/bör utbilda dig till?

- **Upplever du press/stress från omgivningen/samhället inför framtida arbete?**
 - Stora/små möjligheter att få jobb?

- **Hur gör du för att hantera det?**

- **Vilka erfarenheter har du av arbetslivet (även prao) och hur har du upplevt dessa?**
 - Extra jobb?
 - Sommarjobb
 - Erfarenheter - på vilket sätt var det bra/dåliga erfarenheter?

- **Om du hade alla förutsättningar att bli vad som helst i hela världen, vad hade du velat bli då?**
 - Varför är det inget du satsar på?